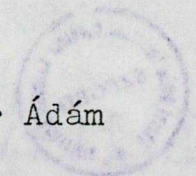

Az eke és szántás terminológiája a közép-ázsiai
török nyelvekben

Molnár Ádám

Bölcsészdoktori értekezés

Szeged

1985

Előszó

A dolgozat címében megjelölt téma, egy nagyobb szabású munka, a régi török földművelés kutatásának egy fejezete. A török földművelés és terminológiájának kutatása már néhány részeredményt hozott /Molnár 1980, 1983/. A témán belül kiemelkedő fontosságú a szántás terminológiája, mivel az eke megjelenése döntő fordulatot jelent a földművelés technikájában. A magyar eke szó kapcsán a török eke és szántás terminológiája kutatásának fontosságára Ligeti már korábban /1976:198/ felhívta a figyelmet.

Jelen dolgozat egy 1982-ben megjelent cikkem lényegesen kibővített változata. Az értekezés célja a ^{közép}~~kelet~~-ázsiai török népek szántó eszközeire vonatkozó néprajzi források áttekintése, terminológiájuknak a lehetőségekhez képest teljességre való törekvéssel összegyűjtése, rendszerezése és nyelvi elemzése.

A "közép-ázsiai török nyelvek" terminus magyarázatra szorul, mivel ilyen nyelvészeti kategória nincs. A "^{közép}~~kelet~~-ázsiai török nyelvek" kifejezés részben turkesztáni /özbek, turki, sárga-ujgúr, szalar, lobnori/, részben kipcsak /kirgiz, kazak/, részben pedig oguz /türkmen/ török nyelveket jelöl, mely nyelveket beszélők egy többé-kevésbé egységes néprajzi areában, ^{közép}~~kelet~~-Ázsiában élnek, így adataikat célszerű együtt tárgyalni.

Mivel a témával eddig alig foglalkoztak, a kérdés kutatástörténetének áttekintésével itt nem foglalkozom. Az egyes szavak kapcsán tett megjegyzéseket a megfelelő szónál idézem a szójegyzékben, illetve két jelentősebb tanulmányt /Daher 1970 és Eren 1978/ később érintek.

Hálás köszönettel tartozom tanárom, dr. Róna-Tas András tanszékvezető egyetemi tanár segítségéért és fáradhatatlan biztatásáért, amely nélkül ez az értekezés sohasem készült volna el. Köszönöm továbbá dr. Jeremiás Éva /iranisztika/, dr. Mándoky Kongur István és dr. Vásáry István értékes tanácsait és segítségét.

Budapest - Szeged 1985 október.

A közép-ázsiai török népek szántó eszközeire vonatkozó
néprajzi források

Az alábbiakban kísérletet teszünk, hogy a belső-ázsiai török népek szántó eszközeire vonatkozó újabb néprajzi forrásokat röviden áttekintsük. Az említésre kerülő munkák zöme századunk ötvenes éveitől kezdve jelent meg, s jó részük a több mint harminc éve készülő "Közép-Ázsia és Kazaksztán történeti-néprajzi atlaszá"-hoz készülő előzetes tanulmány. Az "Atlasz" megjelenése minden bizonnyal új fejezetet nyit majd a török néprajzi kutatások történetében, de a nyelvi anyag történeti értékelésére és az ebből adódó következtetések levonására - tudomásom szerint - az "Atlasz" sem vállalkozik majd.

A feldolgozott anyag mennyiségét a hazai könyvtárak lehetőségei szabták meg. Céлом mindössze annyi lehetett csak, hogy néprajzilag értelmezzem, illetőleg azonosítsam a tárgyalt terminusokat. A következőkben sorra vesszük a néprajzi forrásokat, röviden megemlítve a gyűjtés körülményeit. Sajnos, bár a szerzők nagyrésze az eszközök rajzait és fényképeit, s az eszközök^{ök} nevét is közli, az eke részeinek és azok elnevezésének pontos azonosítása az olvasóra vár. A nyelvi adatokat érthetetlen módon a szerzők jórésze cirill betűkkel, de nem az illető török nyelv helyesírását használva adja meg. Ezeket az adatokat transzliterálva közlöm.

A turki eke és terminológiája

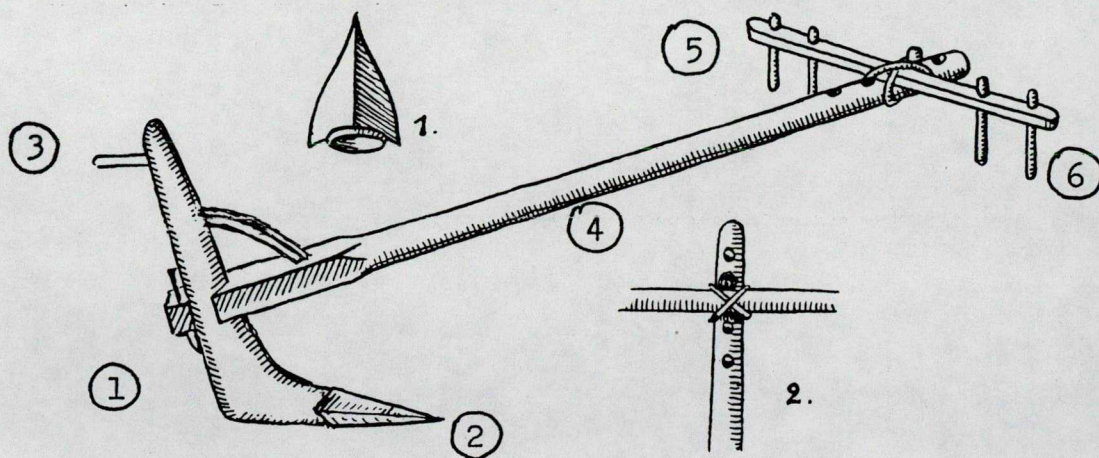
A turkik /modern ujugurok/ által használt ekékről és annak terminológiájáról kevés forrás áll rendelkezésünkre, azok is szinte mind Kinai-Turkesztán nyugati részéről való. Vavilov 1929-ben botanikai célú kutatásokat végzett Belső-Ázsiában, ennek során a kászári oázisban földműves eszközöket és eljárásokat is fényképezett, ezek között egy fénykép után készült szántási jelenet rajzát is közli /Vavilov 1931:132/. A rajzból annyi látszik, hogy a Kászáriban használt eke az indiai igáseke volt. Vavilov nyelvi adatot nem közöl. Ugyanez az eketípus látszik Golomb /1959:84-85/ rajzán is, neve buguza, ill. omat. Ezen adatok a szerző Kelet-Turkesztáni gyűjtéséből származnak, közelebbi helymeghatározás nélkül. A XIII. táblán ugyanazzal az eketípussal szántási jelenet látható /Pohrt, III. Turfan-Expedition, szintén közli Leser /1931:366 és Tafel 16/.

A nyugatra vándorolt turkik /"ujgurok"/ földműveléséről közöl adatokat Zaharova /1959/. A Kazaksztáni és É-kirgiziai turkik az Ili-völgyéből, míg a fergániai turkik Kászárból származnak. A .semireč'jei turkik által használt ekét Zaharova /1959:229/ rajza nyomán ismerjük. Ez a típus gyökeresen különbözik az előzőektől, gerendelye ivelt, egy szarva van, a szántó része kiszélesedik. Ennek párhuzama török néprajzi anyagból eddig nem került elő, ezért valószínűleg ki-

nai eredetű. Sajnos, a rajzhoz tartozó leírás nem egyértelmű, mert Zaharova /1959:228/ az indiai igásekét írja le, s más rajzot ad meg hozzá. Mindenesetre az eke elnevezései sapan és bugusa, az ekevasé čiš, az ekerúdé keškin.

Törökországi turkik között gyűjtött Molnár /1979/, s közli az eke részletes terminológiáját, amely főleg kásgári és yarkendi adatközlőktől származik. Az eke elnevezései buqusa /Kotan/, qoš /Yarkand/, sapan /Gulja/ és amač, a buqusu boyan-turuq häydä- kifejezés jelentése pedig "szánt" /Molnár 1979: 69/. Az eke részeinek elnevezései: /A rajzot Golomb 1968:54-ből vettük/.

K: Pflug mit Joch

1. Gußeiserne Pflugschar 2. Jochverbindung

1 <u>buqusa</u> /Yark/	2 <u>čiš</u> /Kot, Yark/
<u>sapanjin čiši</u> /Gulja/
3 <u>tutquč</u> /Kotan, Yark/
<u>sapiqa</u> /Yark/
<u>tutqan aqač</u> /Gulja/
<u>sapquč</u>	4 <u>yagač</u> /Kotan/
<u>käškün</u> /Yark, Gulja/

5 boyunturuq /Gulja/
boyanlaq /Kotan/
boyanturuq /Yark/
boyantuyuq /Yark/

6 xanuq /Yark/

Az özbek eke és terminológiája

Sazonova /1952:255-257/ a hvárezmi oázis déli részén élő özbek lakosság földműveléséről közöl adatokat, melyeket 1946-48-ban gyűjtött. A legarchaikusabb fölműves eszköz, amely igen régi időktől kezdve használatos Hvárezmben, a faeke, a kunde, ez az elnevezés csak Hvárezmben ismeretes, másutt Belső-Ázsiában az omač szó fordul elő. Végére helyi mesterek által öntött vas ekepapucsot erősítenek /paza/. Az eke elé az istráng /čavzum/ segítségével az igába /buintruk/ egy pár ökröt fognak.

Firnštejn /1970/ a leningrádi MAÉ /Antropológiai és Néprajzi Múzeum/ gyűjteményében található tadzsik és özbek földművelésre vonatkozó adatokat gyűjtött egybe. Ezek az adatok különböző időben, általában expedíciók gyűjtéseként kerültek a múzeumba. A ren^dkivül gazdag néprajzi és nyelvi anyagból csak az eke és részeinek elnevezéseit tárgyaljuk. A közölt rajz alapján a használt eketípus ismét az egyszarvú, egyenes gerendelyű indiai igáseke.

Az özbekek és az északi tadzsikok az ekét omoč, omač-nak nevezik. Szamarkandtól északra soxtuk /Samarkand/, soxtik /Buhara/, saxti /Čarjou/, a hvárezmi özbekek között jer-agač

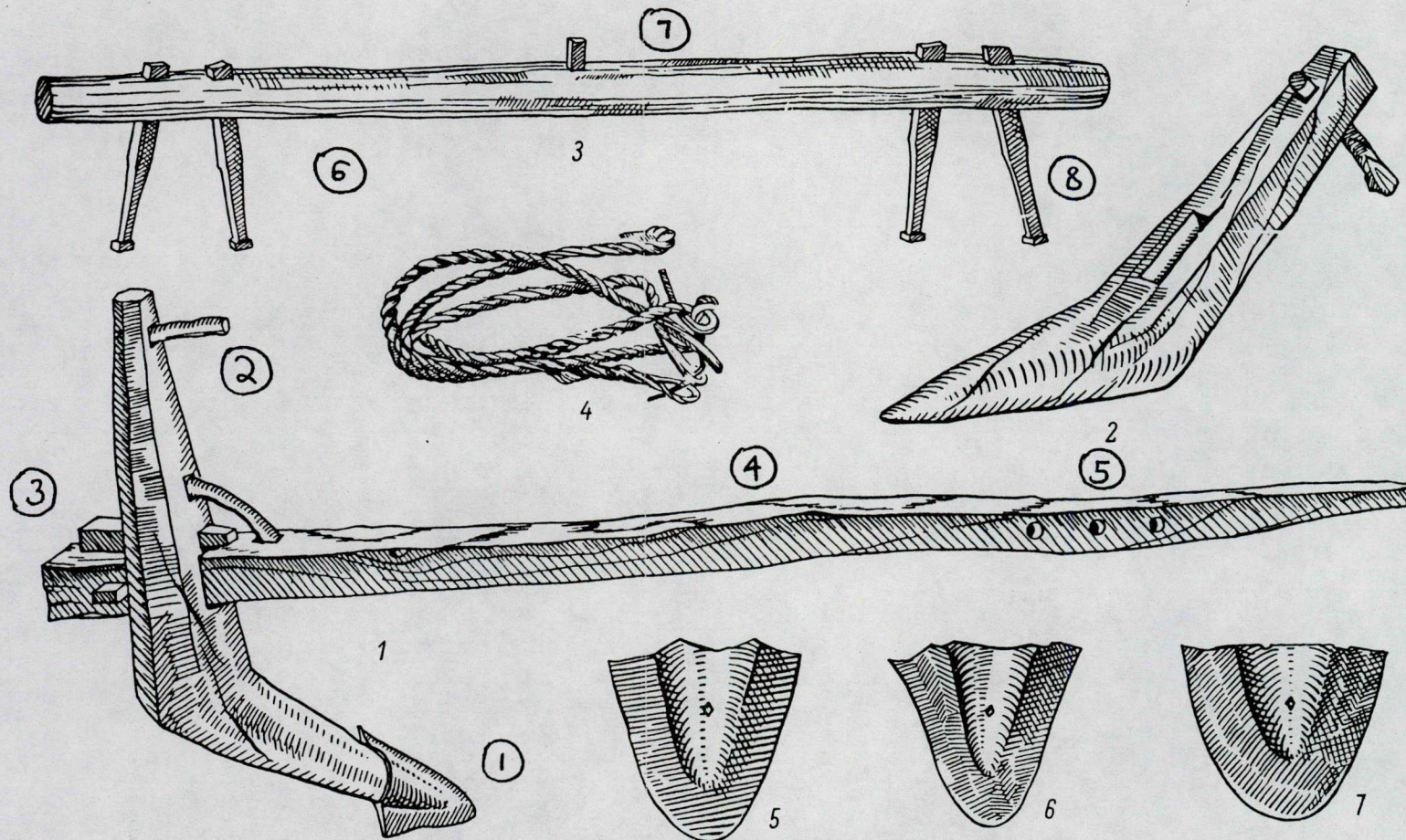

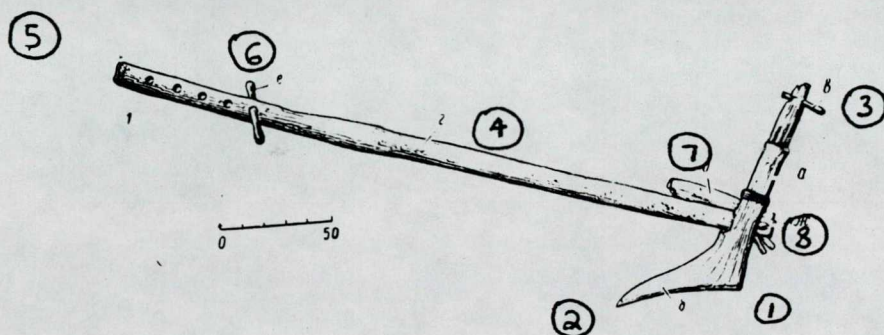
Табл. I. Земледельческие орудия для пахоты.

1 — омач. Самаркандский р-н. № 4384-149; 2 — омач. С. Чашма-абзан, Дехканабадский р-н. № 6473-7; 3 — ярмо для волов. Самаркандский р-н. № 4384-150; 4 — тиж. С. Мадрушкат, Матча. № 3422-11; 5 — сошник тиж. Кашкадарьинская обл. № 6473-8; 6 — сошник тиж. Самаркандский р-н. № 4384-148; 7 — сошник хивинский. Г. Новый Ургенч. № 340-7.

vagy egin-agač fordul elő. Néhol felbukkan a kunde elnevezés is, amely gyakran a szántó-felszerelés vázát, de néhol /Hvárezmi özbek/ az egész szántó-felszerelést jelenti. Az omač /umoč, amoč/ Ferganában, Buharában, Samarkand környékén, Leninabadban, stb. fordul elő. Az eke részeinek elnevezései Firštejn /1970:151/ nyomán a következő: /A rajzot lásd a ^{előző} következő oldalon/.

1 <u>tiš</u> /Samarkand, Kaškard/	2 <u>polvan agač</u> /Hvárezm/
<u>tutka</u>
3 <u>pana</u> /Hvárezm/
<u>pona</u> , <u>pelik</u> /Dehkanabad/
<u>mardak</u> /Kasan/	4 <u>ok</u> , <u>uk</u> /Kasan, Dehkanabad,
Beškent/
<u>arriš</u> /Hvárezm/
5 <u>čaka</u> /Hvárezm/
<u>qulaqčup</u> /Beškent/	6 <u>bojunturuq</u>
<u>buintruk</u>
<u>mujunturuk</u>
7 <u>karaul</u> /D-Hvárezm/
<u>karavul</u> /Dehkanabad/	8 <u>samiya</u> /D-Hvárezm/
<u>samijančup</u> /Dehkanabad, Beškent/
9 <u>azvagi</u>
<u>samiya bagi</u> /D-Hvárezm/	

1968-ban Kelet-Öz^bekisztánban gyűjtött néprajzi anyagot közöl Gamburg /1975/. A Fergánai-medencében és a Taškenti-oázisban élő özbekék által használt eke szintén az indiai ígás-eke, elnevezései: omač, umoč, omoč, isfor. Terminológiája Gamburg nyomán a következő /1975:109/:

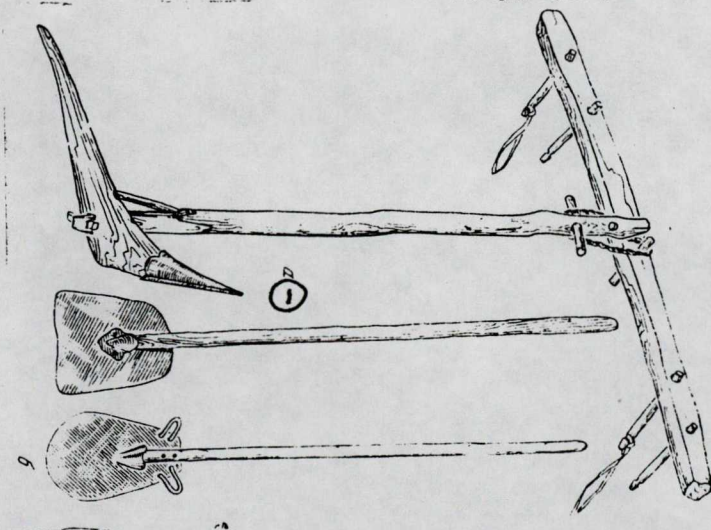
1 <u>omoč</u> <u>kunda</u>	2 <u>tišlik</u> <u>omač uči</u>
3 <u>kulok</u> <u>dasta</u> <u>kozik</u> <u>tutka</u> <u>sop</u>	4 <u>uk</u> <u>tir</u>
5 <u>bujinturuk</u> <u>mujinturuk</u>	6 <u>kulok</u> <u>čup</u>
7 <u>pona</u> <u>ovulgaz, ovgaz</u> <u>yostik</u> <u>šina</u>	8 <u>čup</u> <u>čillak</u> <u>qičqina</u> <u>qozik</u>

A türkmén eke és terminológiája

A türkmén esetében sajnos csak kevés és nehezen értelmezhető adat áll rendelkezésre. Pedig a türkmén néprajzban a két fő közép-ázsiai eketípus egyaránt megtalálható: az indiai igáseke és a "Krümmelpflug" /Andrianov 1961a:139-140/,
s a Räsänen által mongol és mandzsu-tunguz

szavakkal egyeztetett "altaji" azal "eke" szó is a török nyelvek közül csak a türkménben található meg.

Vasil'eva /1954:109/ a nohurli türkmének gazdaságáról szólva leírja, hogy a hagyományos nohurli földművelés eszköze az ozal, a csoroszlya nélküli faeke volt vas szántórésszel. Vinnikov /1954:15/ megemlíti, hogy a türkmén eke fából készült vas ekepapuccsal, neve ozal, nem forgatta meg a földet, csak 10-12 cm mélyen föllazította. König /1962:100/ szerint a tekke türkmének /Ahal-teke oázis/ egyszerű faekét használtak, a szántó részén vaspapuccsal /rajza p. 170, Fig. 4/. Az elnevezése omatsch, míg az ekevas asal, osal. Általában tevékkel szántanak, ritkábban lovakkal, az iga elnevezése bojuntruk. Vinnikov /1969:77/ földműves eszközök rajzát közli /Fig. 5/a/, közöttük egy indiai igásekéét is. Az eke elnevezései: raxt /Čardžou/, saxti /Kerki/, azal, kunde /"más területeken"/.

1 čojan paza
jer demir

Vagyis a szerző csak az ekevas elnevezéseit adja meg, a többi részéit nem.

Orazov viszont /1973/ a Sumbar és Čendir folyók /DNy-Türkman-
mania/ mentén élő /nohurlı és göklen/ türkmének földműves
eszközeinek pontos leírását adja. A hozzáférhető néprajzi
anyagban kétségtelenül ez a legpontosabb és legbőszegesebb
forrás.

A türkmén ekének két típusa van: a rahman azal /ez az in-
diai igáseke/ és a šejtan azal /ez a "Krümmelpflug"/, az utóbbi
elterjedtebb a göklenek között. A két típus különbözik egy-
mástól mind alakjában, mind szerkezetében, mind a részek el-
nevezésében. A rahman azal részeinek elnevezései:

1 <u>küne</u>	2 <u>jerdemir</u>
	<u>türkman azalıńıń demiri</u>
3 <u>pälvan</u>	4 <u>oq</u>

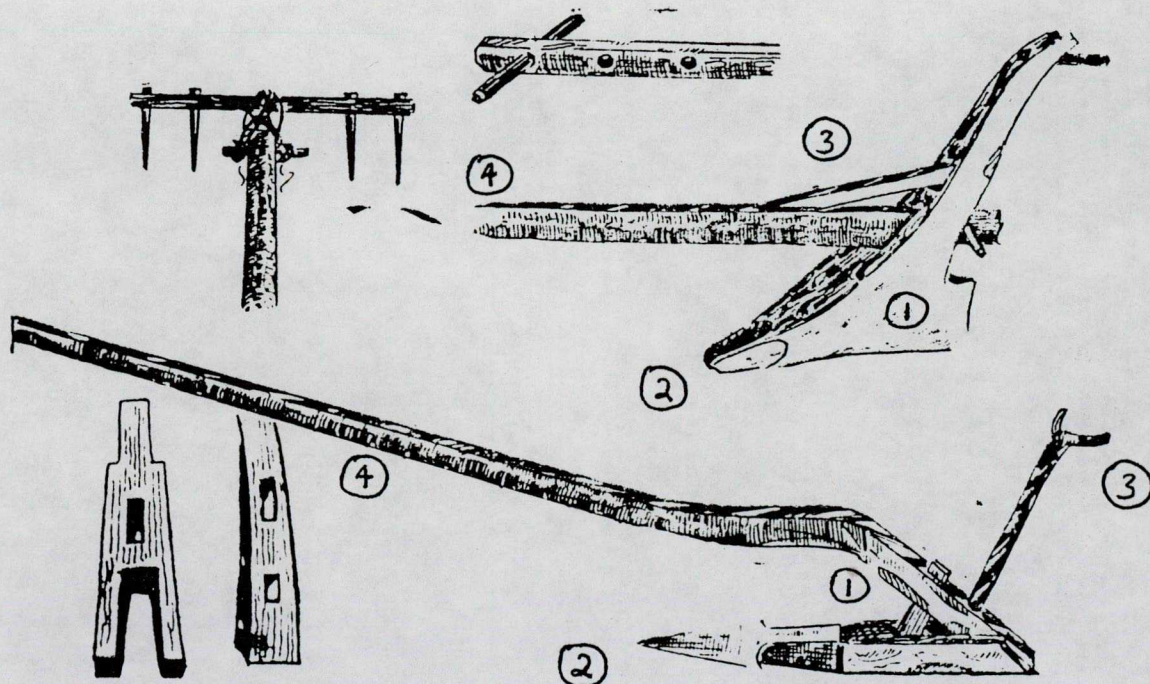

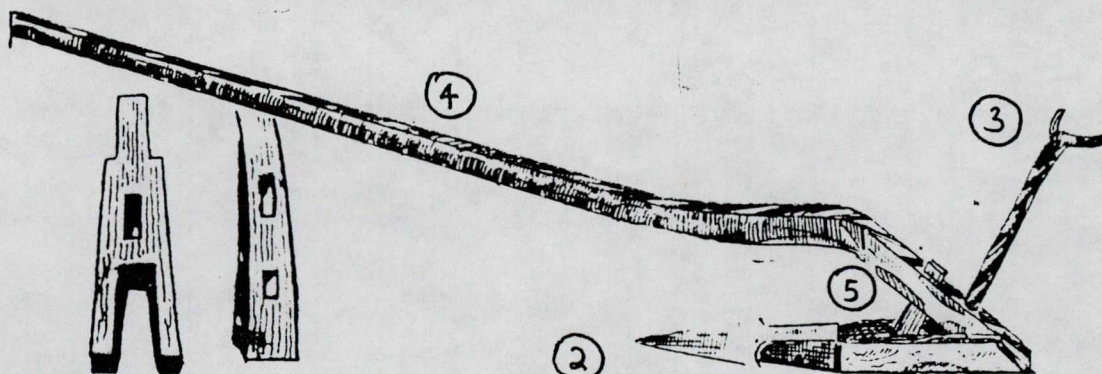
Рис. 2 Деревянные орудия rahman azal и šejтан azal с же-
лезным плугом с jerdemir и türkman azalıńıń demiri.

A šejtan azal részeinek elnevezései:

1 <u>gılıček</u>	2 <u>jerdemir</u>
<u>türkmän azalining demiri</u>
3 <u>jandesse</u>	4 <u>ok</u> /?/

A türkmén eke párhuzamai: a rahman azal nem különbözik az Ahal, Murgab és Híva oázisok földművelő lakossága által használt ekétől. Az ekevas hasonló a murgabihoz, ahol paza, illetve azal a neve. Az északi čovdur-türkmeneknél is az ekevas neve paza, jerdemir. A šejtan azal párhuzamai a szomszédos murčeli-türkmen törzsnél és Bagirbal környékén /Ashabad mellett/ találhatók meg. Ennek az ekének a papucsa hasonlatos a tadzsikok által használt ekevashoz, ahol poza, tiš a neve.

Basilov /1973/ a nyugat-türkmeniai yomutok gazdaságát szokásaikkal és hiedelmeikkel való összefüggésben vizsgálta. A göklenektől eltérően, a yomutoknál csak egy ekefajta ismeretes, ez a göklenek által használt šejtan azal típussal azonos /vagyis ez a "Krümmelpflug"/. Basilov csak a részek elnevezését közli, a rajzot ezért Orazov /1973:16/-ból vettem át.

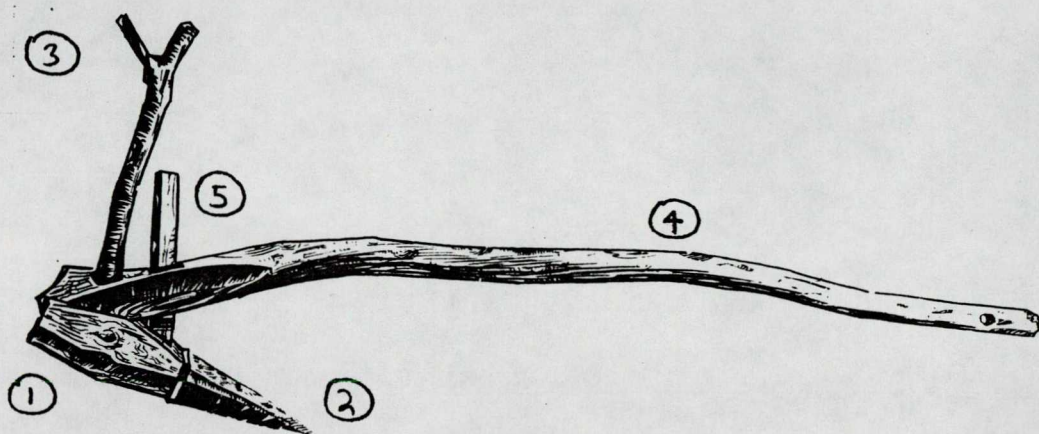

1 <u>künä</u>	2 <u>azal demir</u>
3 <u>yani-desse</u>
<u>tutajı</u>	4 <u>tir</u>

5 silček
xilček

Az eke elnevezése azal vagy türkmen azal.

Pikulieva /1975:156/ az ahali oázis tekke-türkmen lakosságának földműves eszközei között írja le az ekét, rajzzal együtt, s ebből kiderül, hogy ennek tipusa a "Krümmelpflug", elnevezése kunde és azal:

1 <u>kunde</u>	2 <u>azal demiri</u>
3 <u>jandesse</u>	4 <u>azalın oki</u>
	<u>tir</u>
5 <u>hilček</u>	

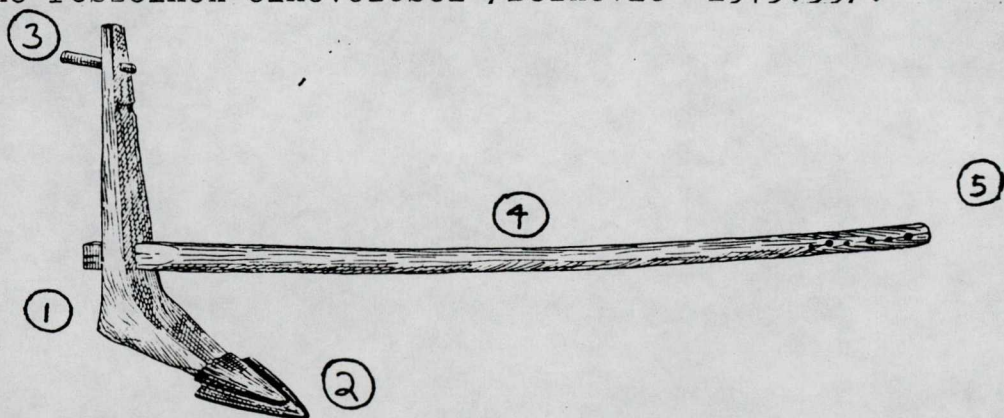
A kirgiz eke és terminológiája

Sin'cjani kirgizek földműveléséről közöl néhány adatot Abramzon /1959:343/. A föld megmunkálásához faekét használtak vas ekepapuccsal, az eke neve buursun, bukursun. Abramzon megjegyzi, hogy eme eszköz neve az ujburban /türkiban/

bukusa /21. jegyzet/. Ugyancsak Abramzon /1971:91/ említi a kirgizek által használt ekéket, melyek elnevezései buursun, délen amač, omoč és isfar. Az eke fából készült, a végére öntöttvas papucsot erősítettek /tiš/.

1973-ban jelent meg Bežkovič alapos és kiemelkedően jó tanulmánya a kirgiz földművelésről, amelyben többek között a nomád kirgizek által használt eke leírását, rajzát és terminológiáját közli. Adatait 1928-ban és 1940-ben gyűjtötte, de bőségesen hivatkozik korábbi utazók, archivumok és múzeumok anyagára is.

Az általában öntözés nélküli, nomád típusu kirgiz földművelésben az indiai igáseke típust használják, egy ekeszarvval és egyenes gerendellyel. Észak-Kirgiziában elnevezése buursun, a Fergánai-medence környékén az özbek amač vagy kīgiz amač használatos, vagy a tadzsikból kölcsönzött ispor, sipor, sīpar, supar, īspar, illetve más kifejezések: koš, abzal, kol abzal. Az eke részeinek elnevezései: /Bežkovič 1973:39/:

1 buursun
jabdik
supar
īsvar

2 tiš

3 tutka
kulagi karmooč

4 okto
ok ĵigač
supardin ugu

5 mojunturuk

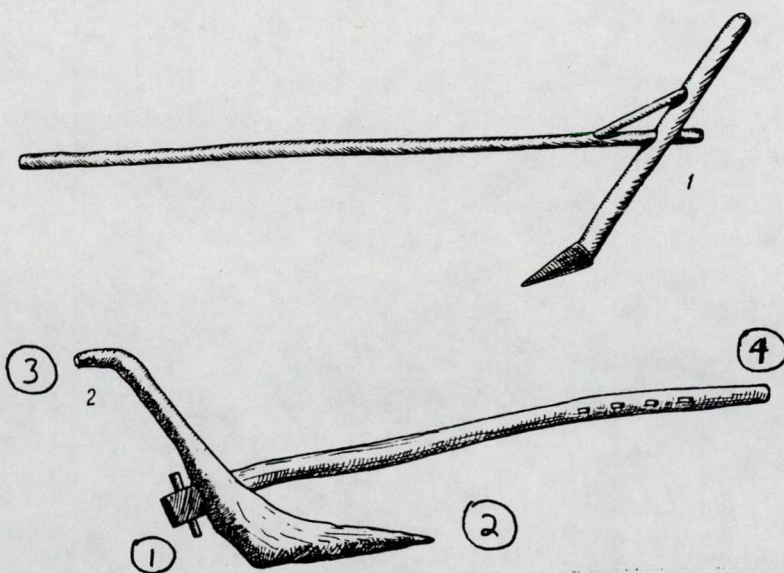
Ugyanezen eszköz használatos a Kelet-turkesztáni kirgizek körében is, ahol neve bukursun, az eke, mint a földműves eszközök általában azonos a kelet-turkesztáni kirgizeknél a turkikéval, s ez közös eredetükre utal. 1928-ban a Ču völgyében már gyári ekével is szántottak, ez a soko, orosz, illetve ukrán telepesek révén terjedt el. A fogatoláshoz vagy igát használtak /mojunturuk/, a két-két járompálcának, amelyek az állatok nyakát fogják közre, šamijan a neve. Használtak ukrán eredetű igát is /ĵarmoo/, illetve nyakhámot /kaamit/.

A kazak eke és terminológiája

A kazak eke leírását és terminológiáját kivételesen csak egy forrásból idézem. A "Közép-Ázsia és Kazaksztán történeti-néprajzi atlasza" előmunkálataként 1980-ban megjelent, alapvető fontosságú munka /Hkaz/ összefoglaló jelleggel, kiadott és eddig kiadatlan néprajzi, nyelvészeti anyagot feldolgozva a téma eddigi legteljesebb feldolgozását adja. A nyelvi adatokat a kazak helyesírás szerint közli, de azok nyelvi értékelésére ~~nem~~ vállalkozik. A Hkaz emellett kitűnő rajzokat is hoz, de sajnos az eke részeinek elnevezéseit a rajzok megfelelő részeivel itt is az olvasónak kell

összeilleszteni.

A századfordulón a kazakok két fő eketípust használtak. A talajviszonyoktól függően, Észak- és Közép-Kazaksztánban saban-típusu taligásekét, míg az öntözéses területeken /Szirdarja, Turgay, Ural, stb. folyók mentén/ egyszerűbb szerkezetű túróékét, általában az egyszarvú, egyenes gerendelyű indiai igásekét alkalmazták. E második típus, a közép-ázsiai török népek és tadzsikok ekéjével azonos, elnevezései a kazakban tisagaš /Semireč'e/, qoltis /semipalatinski és akmolinski terület/, šoqayagas /Maňiřlak/, šoıntis /Karkalinsk/, és tis /perovski és kazalinski terület/.

1 šoqayagaš
tisagaš
qoltis

2 tis
bazna
türen

3 tutqa

4 řetekaš
oqtau, oqtıq
tirken
tärte

5 boyınturıq
qamıt

6 samiyan

7 kergiř
qılček

A fenti rajz és a terminológia némileg egyszerűsít, valójában ennek az eketipusnak négy változata van /Hkaz 213/ vagy a gerendely szilárdan rögzül az eketesthez, vagy pedig a kettő által bezárt szög különböző módokon változtatható.

A másik fő eketípus a saban vagy at-saban /Dél-Kazaksztán/.

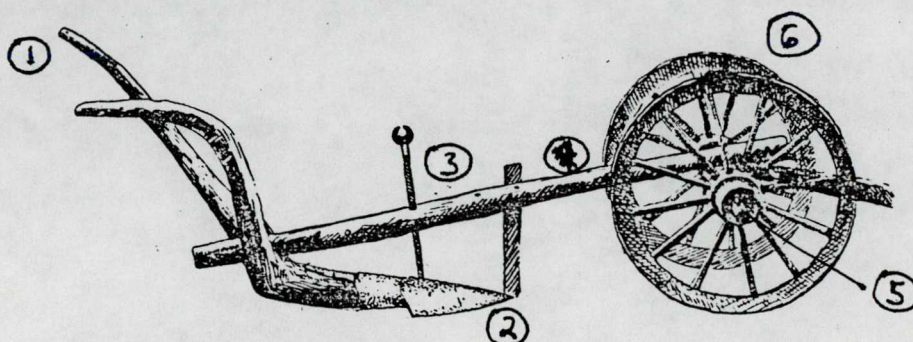

Рис. 32. Пахотное орудие сабан

1 <u>sap</u>	2 <u>türen</u>
<u>tis</u>
<u>bazna</u>	3 <u>belagaš</u>
4 <u>oqtıq</u>
<u>tärte</u>
<u>tirkeü</u>
<u>jetekağas</u>	5 <u>päle</u>	6 <u>döngelek</u>
<u>dongalaq</u>

S Z Ó J E G Y Z É K

OT amač "plough"

turki omat "Pflug" /Golomb 1959:84/, amač "eke" /Molnár 1979: 69/; amač "omač, soha, derevjannyj plug"

özb. omoč, omač, umoč, amoč /Fergana, Buhara, Samarkand, Felső-Zerafsan, Leninabad, Isfara, Sayrab, Beškent, etc./ /Firnštejn 1970:150/, omač, umoč, omoč /Fergana, Taškent/ "id", omoč /Fergana, Taškent/ "korpus omača" /Gamburg 1975:107, 108/;

omoč ésk. "ulovga qüşib yer haydaydigan metall tišli primitiv yogoč asbob", omoč-büyinturuq "yer haydaş üçün kerakli bulgan omoč, buyinturuq va boşqa asboblar majmui" /I 537/

trkm. omatsch "Hakenpflug" /Ahal-teke oázis/ /König 1962:100/, omač "derevjannyj plug s čugunnym sošnikom" /Vinnikov 1969:80/; omač /könelişen söz/ "azal demri geydirilyän agač; uli čomakay tayak" /trkm 486/

kirg. amač /Dél-Kirgizia/ /Abramzon 1971:91/, amač, kirgiz amač /Fergana, özbek szó! / /Bežkovič 1973:38/; amač ir. južn. to že, čto buursun.

Az OT alak amač, ez megőrződött a turkiban. A déli özb. nyelvjárásban az omoč, omač, amoč áfakok tűnnek az OT amač folytatóinak, míg az umoč lehet kölcsönzés a tad.-ból. A trkm. omač /"régies"/ az o- miatt kölcsönzés az özb.-ból. A kirg. alak "kirgizek által használt özbek szó" Fergánában, és álta-

talában a déli kirg. nyelvjárásokban. Mindenütt "eké"-t jelent, az özb. /Fergana, Taškent/ az "eketest"-et is.

Az OT-ben legkorábban Kāšg.-nál fordul elő "target" és "plough" jelentésben /Clauson 156/, ez vagy két azonos alakú szó, vagy a két jelentés összefüggése nem világos, a Clauson által javasolt jelentésváltozás valószínűtlen. Mindenesetre az "eke" jelentésű szó iráni jövevény, Clauson szerint nagyon korai perzsa kölcsönzés. /Clauson további megjegyzései "no doubt acquired with the plough, when the Turks first became agriculturists" tisztán mutatja a klasszikus nézetet a földművelés nélküli török nomádokról. Ugy tűnik azonban, hogy itt csak egy új eketípus, az indiai igáseke átvételéről van szó./

Mindenesetre a szó iráni eredetű a törökségnél, az etimológiájáról lásd újabban Bailey "From masa-<*mat-s- to Av. mati-; Armen. mač "plough-handle"; N. Pers. āmāj "plough" /*mātač-/ Yazdī mātek. IE Pok 700 O. Ind. matyā- "harrow, roller", mati-kṛta "harrowed", Lat. OHG O. Slav. Russ. motyga "hoe, mattock"

Doerfer, TMEN II 552, Räsänen 1969:18, Clauson 156, Bailey 1979:326.

OT aqtar- "to turn, or roll, over" /81/

turki aqtar- "pahat' /hamM/, axtarmaq "... pahat', aktar-, aktaĭ- Kot. "pahat' zemlju" /sinM/, aktaĭ- "razryvat' /zemlju/, pererovaivat', peretrjahivat'" /lob/.

A turkiban "forġat" > "/földet/ forġat, szánt jelentésváltozás történt, akárcsak az oszm. és tuv. esetében, ezek egymástól független, párhuzamos jelentésváltozások. Az adatokat lásd Sevortjan 1974:73-74.

özb. arriš /Hvárezm/ "dyšlo" /Firštejn 1970:154/

trkm. ariš "arabanıñ goşulyan malıñ iki tarapından gelyän uzın ve yogın agacları" /trkm 54/

Alapjelentése "kocsirúd, gerendely", "ekerúd" jelentésben csak a hvárezmi özb.-ben fordul elő nyelvjárási szinten, trkm. szó. Eredete vitatott.

Doerfer, TMEN II 454, Clauson 1962:234 note, Räsänen 1969: 26, Clauson 239 /ariš "the warp" címszó alatt/.

özb. ovulgaz, ovgaz /Fergana, Taškent/ "klin /az ekén, a gerendelyt rögzíti/" /Gamburg 1975:108/

kirg. abılkaži, avılgaz, apkaz "inogda parallel'no grjadilju v stojku vstavjali klin", abılgazi "inogda grjadil' so stojkoj skrepljali plankoj" /Bežkovic 1973:39/; abilgazi, abılkasım "nazvanie odnogo iz kolyškogo sohi"

Valószínűleg tad. jövevény.

öz. abzal /f.-t./ afzor "ot-ulovni egarlaš yoki aravaga qūšiš učün zarur asboblar maǵmui; egar-ǵabduq /I 22/

trkm. ozal /Aşqabad, nohurli/ "omač" /Vasil'eva 1954:109/, ozal /Merv, tekke/ "soha s čugunnym lemehom bez otvala" /Vinnikov

1954:15/, azal "derevjannyj plug" /Vinnikov 1969:80/, türkmen azali /Sumbar, Čandir folyók mente/ "derevjannyj omač", azal /Murgabi oázis/ "sošnik" /Orazov 1973:17-18/, azal /Ahali oázis, tekke/ "omač" /Pirkulieva 1975:156/, azal, türkmen azal /Nyugat-Türkmenia, yomut/ "pflug" /Basilov 1973:182/.
kirg. abzal, kol abzal "omač" /Bežkovic 1973:38/; abdal južn.,
to že čto buursun "soha", abzal ir. južn. /sin'cz. kol abzal/
"soha", južn. abzal "id", abzal ir. "sbryja, uprjaž"; oboru-
dovanie".

← ir. tad. abzol dial. sm. afzol "snarjaženie, prinadležnosti,
instumenty" /T 34/

özb. azvagi "verevka /az igán/" /Firštejn 1970:162/

Második eleme talán a bağ "csomó".

kazk. bazna "sošnik" /Hkaz 209/

Iráni eredetű, lásd paza alatt.

kazk. belagaš "brus /köldök/" /Hkaz 214/: bel agaš "arbanıñ
alğı-artqı donğalağınñ arasın qosıp turatın juantiq bilik"
/KTTS II:242/

Első eleme valószínűleg a tad. bel "lopata, zastup" /T 59.
a második a török agač.

OT boqursi "a wooden plough"

turki buguza "Pflug" /Golomb 1959:84/, bugusa "id" /Zaharova
1959:228/, buğusa /Kotan/, buqusa /Yark/ "eketest" /Molnár 1979:

68-69/, boğus dial., boğusa, boqusa dial. buğursa dial., buğus dial., buqusa "sohà", poğursa /Radloff, Wb., iv, c. 1266/, boqusa, buqusa ~ buqusæ "plough, a wooden plough" /Jar/, buğuza, buğuzur, boğus /lobM/, buğus /Kotan/, bokusa /Kašg/ /sinM/.
kirk. bukursun, buursun /Sin'cjan/ "derevjannaj~~a~~ soha s čugunnym sošnikom" /Abramzon 1959:343/, buursun /Észak-Kirgizia/ "id" /Abramzon 1971:91/; buursun "soha" /tocnee sokonun buursunu/ "rukojat' pluga ili sohi", buursun /É-kirgizia/ 'id' (Bežkovič 1973:38).
kazk. buwursun, buwursin, buwirsin "id" /Mándoky-Kongur István szóbeli közlése/

Aturki alakok változatos formát mutatnak, amelyek végülis az OT boqursi-ra mennek vissza. Talán az első szótagi o az eredeti, és az u-s alakok hasonulás eredményei, bár az OT forma első szótagi mgh.-jának zártsági foka nem dönthető el. Bizonyosan nem török eredetű /Clauson: "odd-looking word"/, s talán ez magyarázza a turki alakok sokféleségét. Az -r- szabályosan kiesik /Jarring 1933:114/, a -q- > -g- viszont meglepő, talán a rákövetkező -rs- > -s- hatásával magyarázható.

A kirk. turki jövevény: turki boqursi > buğursi → kirk. buursun, s a keleti /sin'cjani/ kirk. bukursun világosan mutatja a szó turki eredetét /ti. ez egy -q-s turki alak átvétele, lásd a turki nyelvjárási változatokat/. A kirk. -n valószínűleg téves analógia eredménye, a -sun, -sün képzőt érezhették benne /lásd Vásáry 1977:53, 13. jegyzetét/. A kazk. adatot csak Mándoky-Kongur közléséből ismerem, ez nyilvánvalóan a kirk.-hez áll közel. A szó mindenütt "eké"-t jelent, de már Kāšg.-nál "ploughshare", a turkiban /Yark/ "eketest" is, a kirk.-ben "ekeszarv".

OT boyunduruq "a yoke /put on the neck of a draught animal"
turki boyunturuq /Gulja/, boyanlaq /Kotan/, boyanturuq, boyan-
tuyuq /Yark/ "iga" /Molnár 1979:69/; boyanturuq "jarmo dlja zi-
votnyh", boyunturuq "id" /hamM/
özb. buintruk "jarmo" /Sazonova 1952:255/, bojunturuq, buintruk,
mujunturuk "id" /Firšštejn 1970:161/; büyinturuq "omočning iš
hayvoni büyniga taqiladigan qismi" /I 159/
trkm. bojunturuk "jarmo" /Vinnikov 1954:15/, bojuntruk "Joch"
/König 1962:100/, bojuntruk /Ahali oázis, tekke/ "jarmo" /Pir-
kulieca 1975:156/; buyuntirik "... ya-da araba qošulyan is mal-
lariñ boynuna geydirilyän enjam" /trkm 107/
kirg. mojunturuk "jarmo" /Bežkovic 1973:39/; moyunturuk "jarmo;
južn. homut"
kazk moyinturıq "jarmo" /Hkaz 211/

Räsänen 1969:80, Clauson 387, Sevortjan 1978:182.

kirg. bujla "konec grjadilja, vyhodjaščij iz stojki /pod rukoj/,
zakrepljali kolyškom" /Bežkovič 1973:39/; buyla "derevjannoj
kostyläk /prodevavšijsja v nosovoj hrjašč byka ili verbljuda
i služivsijs dlja pri kreplenija povodka; kolyšek na konce vere-
tena; otverstie v brevne /čerez kotoroe prodevaetsja verëvka,
kogda brevno taščat volokom/"

Räsänen 1969:86.

özb. čaka "otverstie /a gerendely végén/" /Hvárezm/ /Firšštejn
1970:155/

← ir. چال čāk "A fissure, ruture, cleft, crack ... a loop-hole"
/St. 386/, "Rent, slit. Cleft; fissure" /Haım 248/

özb. čavzum "postromka" /Sazonova 1952:28/

trkm. čavzin /Garagalpagistan, Dörtgöl rajon, türkmen gepleşik-
leriniň ikinji topari/ "tirkış: čeressedel'nik" /trkm. dial.
198, 11/.

Sazonova özb. adata Dél-Hvárezmi, trkm. szó, valószínűleg
iráni eredetű.

özb. čillak /Fergana, Taškent/ "čeka /az ekén, a gerendelyt
rögziti/" /Gamburg 1975:108/; čillak f.-t. "Bitta uzun, bitta
kalta yogoč bilan uynaladigan uyini va šu uyinda hizmat qiladi-
gan ingička yogoč" /II 368/.

←- tad. čillak "paločka, upotrebljaemaja pri igre v 'čižik'" /T 21/

*čoqay-agač /?/

kazk. šokay-agaš /Mañislak/ "pahotnoe orudie" /Hkaz 208/, "kor-
pus" /Hkaz 209/.

trkm. čojan paza "čugunnyj sošnik" /Vinnikov 1969:80/

kazk. šoyin-tis /Karakalinski uezd/ "pahotnoe orudie" /Hkaz
208/

Doerfer, TMEN III 1149, Räsänen 1969:113.

özb. čup /Fergana, Taškent/ "čeka /az ekén, a gerendelyt rög-
ziti/" /Gamburg 1975:108/; čup "2. Biror maqsad učen maxsus
tayorlangan tayoqča" /II 387/, lásd még in čuv "Arava uqining
gildirakni tutib turadigan quloği; čuv čup" /II 381/.

←- tad. čüb "derevo, les /stroitel'nyj/" /T 448/

özb. dasta /Fergana, Taškent/ "rukojotka /ekén/" /Gamburg 1975:108/; dasta f.-t. "turli asboblarning qul bilan ~~islana-~~
digan qismi, sop" /I 212/

← tad. dasta "ručka, rukojotka, rukojat', čerenok" /T 121/

özb. egin-ağaç /Hvárezm/ "pahotnoe orudie" /Firštejn 1970:150/

Első tagjára lásd OT egin "something which bends" /Clauson 109/, tkp. "hajlitott fa".

turki xanuç /Yark/ "járompálca" /Molnár 1979:69/, xançoq "část'
jarma", xançok /Aksu/ "dve derevjannye paločki po bokam šei vo-
la /u pluga/, časti derevjannogo homuta" /sinM/.

Eredetét nem ismerem, második tagja talán az oq "nyíl, ten-
gely"?

OT igač "tree, wood /generally/, a piece of wood" /79/

turki yagač /Kotan/ "az eke rúdja" /Molnár 1979:69/

kirg. ok žigač "gradil'" /Bežkovic 1973:38/.

özb. isfor /Fergana, Taškent/ "omač" /Gamburg 1975:107/

kirg. ispor "omač", isvar "stojka" /Bežkovič 1973:38/, isfar
/Dél-Kirgizia/ "id" /Abramzon 1971:91/, sipor, sipar, supar
"omač", supar "stojka" /Bežkovič 1973:138/.

Az özb. és kirg. szó iráni eredetű. A pamiri iráni nyelvek-
bne előforduló wahani spundr, išk. uspir, stb. alakok kapcsán
a szó etimológiáját ~~merégiben~~ Steblin-Kamenskij tárgyalta. A
pamiri adatok jövevényszavak a perzsából vagy esetleg egy "bak-
tíjai típusu" középiráni nyelvből. Az özb. isfor a tad. ispor
obl. "soha, plug" /T167/ átvétele, a kirg. ispor úgyszintén,

míg a többi kirg. alak származhat a pamiri iráni nyelvekből, vagy közvetlenül a perzsából. A szó az iráni nyelvekben jelenthet mind "eké"-t, minf "ekevas"-at. Lásd még sipor alatt.

Stebelin-Kamenskij 1985:154-155.

ĵabdik lásd yarak-ĵabduk

turki ĵüpčaq "dvuhkolēsnyj; ~ sapan " ~ plug": ĵüpčaq-ĵüpčišliq sapan "dvohkolēsnyj, dvuhlopatnyj plug".

Két iráni szó összetétele, mindkettő külön-külön is megvan a turkiban: ĵüp "para, četa" /369/ <- tad. ĵuft "para, četa" /T 520/ és čaq "koleso" /383/ <- tad. čarx "koleso" /T 439/. Mindkét szó hangtanilag tökéletes szabályos: jövevényszavakban az f-t a turki p-vel helyettesíti, a t msh. után kiesik, ~~nam~~ csak s, š és n után /Jarring 1934:113, bár egy ĵuf alak lehet perzsa kollokvilizmus is; a čarx esetében a x-t a turki q-val helyettesíti, és az r kiesik /Jarring 1933:114/, bár van čarq is.

kirg. kergič "prisposoblenie /vsjakoe dlja raspjalivanija čego-
-l."

kazk. kergiš "planka /skrepa/ - prohodivšej čerez otverstie
v grjadili i ukrepljyvšejsja v srednej časti podošvy sohi"
/Ekaz 210/.

Alapjelentése "feszítő, ék" vö. OT ker- "to stretch, spread
out" /Clauson 735/, képzőre vö. Brockelmann 1954:108.

Räsänen 1969:254.

turki keškin "dyslo" /Zaharova 1959:228/, keškün /Yark, Gul'ja/
/Molnár 1979:69/, käškin /mandzsu írással kešikin/ "id" /Wu-t'i
II, 2938/3/

A szó egymástól teljesen független forrásokban bukkan föl
/Zaharova és Molnár/, sőt már az 1800-as évek elejéről adatol-
ható /Wu-t'i/ azonos jelentésben. Eredetét nem ismerem. Talán
iráni, s akkor a کش kash "imp. of kashidan in comp. drawing,
pulling, carrying, bearing, who draws, etc." /St. 1030/ rejtőz-
ne benne?

özb. kičkina /Fergana, Taškent/ "čeka /az ekén, a gerendelyt
rögzíti/" /Gamburg 1975:108/; kičkina "nisbatan kičik" /I 389/

Az ismert OT kičig "small" /Clauson 696/, to vábbi kicsi-
nyítő képzős alakja /Brockelmann 1954:113/.

Räsänen 1969:269.

kirg. kišilik "verhnjaja čast' stojki" /Bežkovič 1973:39/, kiši-
lik "siden'e sedla"

Másodlagos jelentés az OT kiši "man, person, human being"
/Clauson 752/, a -lik absztraktum képzővel /Brockelmann 1954:
123/.

özb. kumišek /Fergana, Taskent/ "čeka /az ekén, a gerendelyt
rögzíti/" /Gamburg 1975:108/

özb. kunde /Hvárezm/ "soha" /Sazonova 1952:255/, kunda "ostov pahotnogo orudija", /Hvárezm/ "pahotnogo orudie" /Firštejn 1970:150/, kunda "korpus omača" /Fergana, Taškent/ G/Gamburg 1975:108/; kunda f.-t. "kesilgan yoki singan daraxtning ildizi tomoninda qolgan ostki qusmi, tunka; ustida biror narsani čopiš, qirqiš va š. k. učen qilingan maxsus gula; moy juvazning uğirsimon tayanč yogoči, iči uyilgan yugon gula, etc." /I 405/ trkm. kunde /Ahali oázis/ "Hakenpflug" /König 1962:100/; kunde "derevjannyj plug" /Vinnikov 1969:80/, küne "sobstvenno kunde" /Orazov 1973:17/, künä /Ny-Türkménia, yomut/ "stojka" /Basilov 1973:182/, kunde /Ahali oázis, tekke/ "omač", kunde "nižnjaja derevjannaja čast' azala - samaja massivnaja, obrazujuščaja ego poloz" /Piikulieva 1975:156/; künde /könelişen söz/ "yer sürtülyän sada gurlušli azalıñ yeri agdaryan bölegi, yere giryän burni" /trkm 404/, künde /ärsari, sakar dial./ "tönge; pen'"; küne /yomut dialektinin günbatar geplešigi/ "künde, soha" /trkm. dial. 118/

← ~~taa~~: kunda "pen", čurban, obrubok; brevno s vydolblennoj seredimoj, koloda"; ist. "kolodki /odevavšiesja na nogi arestantam/" /T 197/, kunda, kenda V. D. K. Kl. "brevno, koloda, čurban" /TDial 107-108/

Az iráni eredetű szó "eke" jelentésben trkm. sajátosságnak tűnik, a trkm.-ben elterjedt, bár sok forrásban előfordul a szó, konkrét földrajzi utalás csak nyugati nyelvjárásokra van. A künde > küne lehet perzsa kollokvizalizmus, de trkm. nyelvjárási sajátosság is. "Eke" jelentésben az özb.-ben csak a hvárezmi nyelvjárásban találtam meg /ez viszont trkm./, egyébként az özb.-ben "fatönk, tuskó, kalodá"-t jelent, őrizvén a szó

eredeti /perzsa/ jelentését. A Fergana, Taškent környéki kunda "eketest" jelentésszűkülés eredménye. Bár a kklp. adatokat általában nem tárgyalom, érdemes megemlíteni, hogy a hivai kklp.-ban a kunde "omač" jelentésben előfordul, az irod. alak günde /Rkklp. sl. "soha" alatt/.

Az átadó iráni alak kunda, a palatális k- miatt a szó a török nyelvekben szabályosan magas hangrendű lesz. Egyetlen iráni szótári vagy néprajzi forrásban sem találtam meg "eke" jelentésben, a "fatönk, tuskó, kaloda" > "eke" a török nyelvekben ment végbe, alapja a kaloda és az iga közötti alaki hasonlóság lehetett. A jelentéstani átmentet a hvárez-mi özbek mutatja: "a szántó eszközök váza" > "/néha/ az egész szántó fölszerelés".

özb. mardak /Kasan/ "klin /az ekén, a gerendelyt röziti/"
/Firštejn 1970:154/

← tad. mardak razg. "muščina, čelovek" /T 216/

Jelentéstani párhuzamul lásd a polvan agač címszót.

OT oq "arrow; a long piece of wood, usually round in section, like an axle, rilling pin, and the like" /76/

özb. ok, uq /Kasan, Dehkanabad, Beškent/ "dyšlo" /Firštejn 1970:154/, uk /Fergana, Taškent/ "id" /Gamburg 1975:108/; uq "dastgox, mašina va š. k.ning aylanib turadigan uqsimon uzun qismi" /II 526/

trkm. ok "dyšlo" /Orazov 1973:17/, ok /Ahali oázis, tekke/
ke/ "osnoňaj^{qazajin}čast' jarma, brevno", ok /Ahali oázis, tekke/

"dyšlo" /Pirkulieva 1975:156/; ok "azal, araba ve š. m. yali gurallarda boyuntiriga dakilyan uzin göni agač" /trkm 484/ kirg. ok žigač "grjadil'" /Bežkovič 1973:38/, supardin ogu "id" /op.cit./; ok "os'"

Räsänen 1969:359, Sevortjan 1974:437.

*oqlağ

kazk. oqtau "grjadil'" /Hkaz 210/

*oqlıq

kirg. okto "grjadil'" /Bežkovič 1973:38/

kazk. oqtıq "grjadil'" /Hkaz 210/.

trkm. ovdžin /Ahali oázis, tekke/ "verëvka /ezzel kötik az igát az ekerúd végéhez/" /Pirkulieva 1975:156/: ovjun "buyuntirigin ašagindan goyulyan keče" /trkm 477/, avjin /yomut dialektiniñ günbatar geplešigi/, ovjun /yomut dialektiniñ demirgazik geplešigi, teke dialektiniñ axal geplešigi, noxur, ata, Garagalpağistan, Dörtgöl rajon. türkmen gepleşikleri/ "tirkiš; čeressedel'nik" /trkm. dial. 11/

özb. polvan agač "rukojatka /ekén/" /Hvárezm/ /Firštejn 1970: 153/

trkm. pélvan agač "skrepljajuščaja meždu dyšlom i kunde čast'" /Orazov 1973:17/, pjalvan agadžı /Ahali oázis, tekke/ "čeka /függőleges pecek az igán/" /Pirkulieva 1975:156/; pälvan /pälva:n/ "boyuntiriginiñ ortasından sokulyan yogin agač" /trkm 555/, pä:lva:n ag"aç /Garagalpağistan, Dörtgöl rajon. türkmen gep-

lešikleri/ "künde bilen aršiq aralıgındakı berklik için go-
yulyan agač; ukreplenie meždu sohoj i os'ju" /trkm. dial.

152/

Az első szó iráni, eredeti jelentése "hős, bajnok", jelen-
téstani párhuzamul lásd mardak. (يعلوان م. pahlavān (St. 261).

özb. pana /Hvárazm, Beškent/ "klin /az ekén, a gerendelyt
rögzíti/", pona /Dehkenabad/ "id" /Firštejn 1970:154/, pona
/Fergana, Taškent/ "id" /Gamburg 1975:104/; pona "narsalarni
yoriš, keriš yoki biriktiriš učen išlatiladigan bir uči tigli
yogoč yoki temir" /I 598/

trkm. pana /pa:na/ dial. lásd šine "agača, piliq, paltaniq
sapina ^{berklik için} ~~berklik için~~ kakilyan bir uči inčeldilen yasiča agač bö-
legi ya-da demir, pana" /trkm 515, 771/

← ir. پابه pāna "A shoe-maker's or carpenter's wedge; a wedge
put under a door to keep it from flying open" /St./

özb. paza "sošnik" /Sazonova 1952:255/

trkm. čojan paza "čugunnyj sošnik" /Vinnikov 1969:80/, paza
/Murgabi oázis/ "sošnik" /Orazov 1973:18/; paza /pa:za/ "azaliq,
traktor pluginiq uždakı yere giryän yasi yiti demri" /trkm.
511/

kazk. bazna "sošnik" /Hkaz 209/

← tad. poza "čugunnyj nakonečnik sohi, sošnik" /T 309/,

پازه paza "A shepherd's crook" /St. 230/, بز bazn "A harrow,
a ploughshare" /St./

A szó csak a trkm.-ben van meg, illetve a hvárezmi özb.

nyelvjárásban /=trkm./, a kazk. bazna a perzsa بازن bazn alakhoz áll közel, de összefüggésük nem világos. Az iráni szó etimológiáját nem ismerem, így a pāza és bazna viszonyát sem tudom eldönteni. A trkm. paza biztosan iráni kölcsönzés.

özb. pelik /Dehkenabad/ "klin /az ekén, a gerendelyt rögzíti/" /Firštejn 1970.154/

kazk. pälek "derevjannyj brus /az eketaliga kerekét rögzíti a tengelyhez/" /Hkaz 214/.

turki pötlä "derevjannaja zadvižka u pluga", pötlä jaŕač Aks. "derevjanna zadvižka u vola, u pluga" /sinM/.

özb. xomūt r. "ot buyniga kiritilib, ikki yanidan arava šotisi učiga sirib boglanadigan yagoč buyum" /II 331/

kirg. kaamit "/lószerszám része, amit a ló nyakára tesznek/" /Bežkovič 1973:48/; kaamit r. homut"

kazk. qamit "jarmo" /Hkaz 211/; qamit "šana, arba, t. b. ĵegilgen attıñ moynına kigizetin, qulaq bañı aeqılı tärte men doğani ustap, däneker bolıp turatın sayman, äbzel" /KTTS V:622/.

← orosz хомуТ

OT qazguq "a peg driven into the ground" /682/

özb. kozik /Fergana, Taškent/ "rukojatka /ekén/", kozik /Fergana, Taškent/ "čeka /az ekén, a gerendelyt rögzíti/" /Gamburg 1975:108/: qoziq "yerga qoqış učün mülžallangan yoki qoqılğan uči ütkir yogoč yoki temir" /II 592-93/.

OT qiltiq ?

trkm. giliček "skrepljajuščaja meždu dyšlom i kunde čast'" /Orazov 1973:17/, xilček /Ahali oázis, tekke/ "derevjannaja čast', kotoraja stavilas' dlja skreplenija dyšla s polozom" /Pirkulieva 1975:156/, silček /sic!/, xilček /Ny-Türkmenia, yomut/ "paločka, skrepljajuščej stojku s dyšlom" /Basilov 1973: 182/

kazk. qilšek "planka /skrepa/ - prohodivšej čerez otverstie v grjadili i ukrepljavšejsja v srednej časti podosvy sohi" /Hkaz 210/.

Eredetét nem ismerem, hacsak nem azonos a trkm. gilčik "arpanıñ, bugdayıñ ve ş. m. dänelerıñ daşındakı dūrterişıp duran gildirganlı gabıgı; balıgıñ etindäki inčejik uzın süñk-ğagazlar" /trkm 225/, további török adatok: Räsänen 1969:262. Ezek az OT qil származékai /Clauson 619/. Mivel a giliček, stb. valaminek a rögzítésére, feszítésére szolgál, lehet, hogy eredetileg az erre a célra használt szőrből font kötelet jelentette.

kazk. goltis /semipalatinski, akmolinski obl./ "pahotnoe orudie" /Hkaz 208/, "korpus" /op. cit. 209/

Első tagja a qol /Clauson 614/, vö. qol abzal, második a tis < tiš "fog, ekevas". Második jelentése "eketest" jelentésszűkülés eredménye.

OT qōš "a pair, one of a pair" /670/

turki^{qoš} /Yark/ "eke" /Molnár 1979:69/, qoš "para, dvoe: para volov pod jarmom"

özb. quš "odatda ikkita, ba"zan bitta hùkiz yoki ot qušilgan omoč" /II 642/

kirg. koš "omač" /Bežkovič 1973:38/; koš "para, para volov; ist. soha ili plug vmeste s upražkoj i životnymi /ih obyčno byli dva/; at koš /talas/ "plug", bir koš južn. "1./ ist. količestvo zemli, kotoroe možno obrabotat' odnoj uprjažkoj; 2./ mera zemli okolo dvadcati sotok"

A szó alapjelentése /OT/ qōš "a pair, one of a pair", in-
nét "egy pár /ökör/ igába fogva" /turki, kirg/>"eke a befo-
gott ökrökkel együtt" /özb. kirg/>"eke" /turki, kirg/>"föld-
terület, amely egy pár ökörrel megművelhető" /kirg/.

Doerfer, TMEN III 1361, Clauson 670, Räsänen 1969:283.

kirg. koz "inogda grjadil' so stojkoj skreljali plankoj" /Bežkovič 1973:39/.

OT qulqaq "ear" /621/

özb. kulok /Fergana, Taškent/ "rukojotka /až ekén/" /Gamburg 1975:108/? quloq I. "2. ba"zi narsalarning ušlaš, ilib qúyiš yoki mahkamlaš učen hizmat qilidigan qismi" /II 617/

trkm. gulak /Ahali oázis, tekke/ "čeka - nebol'saja derevjan-
naja paločka /az ekerúd végén, ehhez kötik az igát/" /Pirkuli-
eva 1975:156/

kirg. kulagi karmooč "rukojotka /ekén/" /Bežkovič 1973:38/,
kulak "uško /kotla v vide vystupa/ : ručka /napr. kastrju-
li/; dužka /napr. vedra/", karmooč "deržalka"

Räsänen 1969:298.

özb. qulaqčup /Beškent/ "ötverstie /a gerendely végén/" /Fir-
štejn 1970:155/

Összett szó, első tagja qulaq /lásd az előző szócikket/,
a második kölcsönzés a tad.-ból čūb "derevo, les /stroitel'-
nyj" /T 448/, ez utóbbi önállóan is megvan az özb.-ben: čuv
čup "Arava uqining gildirakni tutib turadigan quloği" /II 381/.

turki qušmač dial. "čast' pluga, primykajuščaju k lemehu",
kušmač Aks. "čast' pluga, na kotoraju nadevaetsja tiš t. e.
železnyj zub" /sinM/, küšmäč Aks. "id" /sinM/.

özb. raxt f.-t. "poyabzalning tagčarm bilan bošligi birikkan
yeridagi gir aylana naqšdar bürtingi" /I 617/

trkm. raxt /Čarjoa/ "derevjannyj plug" /Vinnikov 1969:80/;
r^a:xt /xasar dialekti/, raxt /ärsari dialekti/ "künde; soha"
/trkm. dial. 152/

← ir. رخت raxt "Goods and chattels, apparatus, harness ..."
/St. 572/, tad. raxt "domašnjaja utvar'; odežda, bel'jo; po-
žitki" /T 322/, raxt "kolò, asbobu anjom, asbobu anjomi safar"
/Farhang II 127/

Iráni eredetű, "eke" jelentésben csak a trkm.-ben van meg,
az özb. általánosabb jelentését örzi. A trkm.-ben a "fa eke"
az iráni "apparatus, harness" /St./ jelentésből alakult ki:
"felszerelés, eszköz" > "lószerszám, fogat" > "eke".

özb. soxtuk /Samarkand/, soxtik /Buhara/, saxti /Čarjōu/
"pahotnoe orudie" /Firštejñ 1970:150/, sachtik /Buhara/
"Pflug" /Falk I III:501/

trkm. saxti /Kerki/ "derevjannyj plug" /Vinnikov 1969:80/;
saht /kīrač geplešigi/ "azal; soha" /trkm. dial. 163/

←- ir. ساخت sāxt "Make, construction, fabric ... apparatus,
gear ... a stirrup-leather; the girth or surcingle of a horse,
together with his armour, covered on both sides with felt cloth;
a cord for fastening on a load; sāxti āmāj Plough-gear" /St./,
tad. ساخت soxt "omodagī, tayyārī; asbobu ofzori asp" /Farhang
II 262/

Iráni eredetű az özb. és trkm.-ben, az "irodalmi" nyelv
szótáraiban nem találtam őket. Az -i, illetve az -ik képző
eredete nem világos. A jelentésváltozás "felszerelés, lőszer-
szám" > "szántó felszerelés" volt. /Már az iráiban!/

trkm. samačov /Ahali oázis, tekke/ "/járompálca/" /Pirkulieva
1975:156/; samačav /könelišen söz/ "boyuntirik agajñiñ iki
gapdalina xamit xökmünde sokulyan kelte agač" /trkm 579/

Iráni eredetű. Összetett szó, első tagja azonos a samiya
"id" /lásd ott/ szóval, második tagja pedig a savančub máso-
dik elemével /lásd szintén a samiya szócikket/.

Stebliñ-Kamenskij 1985:163.

özb. samiya /Dél-Hvárezm/, samiyančup /Dehkanabad, Beškent/,
savančub, samančub, sumi /É-i területeken/, sim, sinvarg /Pa-
mir/ "/járompálca/" /Firštejñ 1970:162/
kazk. samiyan "rogul' /az igán/" /Hkaz 211/

Sajnos Firštejn közléséből nem derül ki egyértelműen, hogy az adatok melyik nyelvből származnak /özb? tad? pamiri?/, végső fokon azonban az összes adat iráni eredetű.

Az irániiban az adatok első tagja azóir. *sam/i/- "igapálca" jelentésű szóra megy vissza, vö. óind samya- etc. /Steb-
lin-Kamenskij 1985:162/, megfelelőire lásd még pe. sīm "hám",
etc. A második tag a savančub, samančub esetében a tad. čub
"paločka".

Steb-
lin-Kamenskij 1985:162.

özb. samiya bagi /D-Hvárezm/ "verevka /az igán/" /Firstejn 1970:
162/

samiya: lásd a fenti szócikket, a bagi a tad. band "id"
tükröfodítása.

Steb-
lin-Kamenskij 1985:163.

OT sāp /sap/ "the handle /of a sword, knife, etc."/ /782/

özb. sop /Fergana, Taskent/ "rukojatka /ekén/" /Gamburg 1975:
108/; sop "ba"zi asboblarning qul bilan iʃlanadigan qismi; tut-
qi, dasta, band" /II 68/

kazk. sap "rukojatka sabana" /Hkaz 214/

Räsänen 1969:401, Clauson 782.

OT sapan /Clauson: saban/ "plough"

turki sapan "soha" /Zaharova 1959:228/, sapan /Gulʹja/ "eke"
/Molnár 1979:69/, sapan "soha, plug", sapan /hamM/, sapan
/Turfan/ /sinM/, szalar sovan "soha"

özb. sabon esk. ayn. omoč (II 6)
trkm. sa:van, sa:vanbukī:r /Stavropol' türkménlerinin gepleši-
gi/ "azal; soha" /trkm. dial. 162/

kazk. saban, at-saban /Dél-Kazaksztán/ "saban" /Hkaz 214/

Mint a turki adatok mutatják, eredeti alakja sapan. A trkm. szó nyelvjárási /a kaukázusi trkm. nyelvszigetből származik/, kölcsönzés valamelyik kaukázusi kipszak nyelvből /vö. kumk. nog. kčblk. saban/.

Török eredetű, etimológiáját lásd később.

Räsänen 1969:402, Clauson 790, Eren 1979:

OT sapanla- /Clauson: sabanla-/ "to plough"

Hap. leg., csak Kāšg.-nál fordul elő, a sapan /lásd az előző címszót/ a -la- képzővel /Brockelmann 1954:219/.

Clauson 791.

sapqa

turki sapıqa /Yark/ "az eke szarva" /Molnár 1979:69/, sapqa "plough" /Jar/

Jelentése "az eke szarva", a sap "nyél" a -qa² kicsinyítő képzővel /Brockelmann 1954:111/, a Jarring által megadott "eke" jelentés téves. Az adat Jarring szótárában Raquette, English-Turki Dictionary. Lund 1927, 88 szótárából való. Jarring 1984. április 8.-án k~~ü~~lt kedves levelében közölte, hogy ő az adatot csak átvette Raquette szótárából, de ő maga a szóval "eke" jel²ntásban nem találkozott, és egy kiadatlan kászári kéziratban előfordul "the handle of a plough" jelentésben, ez viszont pontosan egyezik saját gyűjtésem adatával.

Räsänen 1969:401, Clauson 782.

turki sapquč "az eke szarva" /Molnár 1979:69/, sapquč "ruko-jatka sohi"

trkm. silček, xilček /sic!/ /Ny-Türkménia, yomut/ "paločka, skrepljajuščej stojku s dyšlom" /Basilov 1973:182/.

kirg. sipor, sipar, supar "omač", supar "stojka" /Bežkovič
1973:138/

Lásd ispor alatt.

turki soqa R. "soha, plug"

özb. süqa /r. soha/ "yer haydaş uçun iŝlatiladigan čuyas tiŝli
sodda asbob" /II 100/

kirg. soko r. "plug"

←- orosz coxa

Mint ez valamennyi idézett forrás meg is jegyzi, az orosz
coxa átvétele, az orosz x hangot q-val helyettesítik.

özb. šina /Fergana, Taškent/ "klin /az ekén, a gerendelyt rögzíti/" /Bamburg 1975:108/; šina "harakatni engillaštiriŝ uçun
gildiraqqa kiydirip rezina gardiŝ"/II 413/

←- orosz шина

OT temir "iron"

trkm. türkmen azalining demiri "čugunnyj nakonečnik /Sošnik/"
/Orazov 1973:17/, azal demir /Ny-Türkménia, yomut/ "železnyj
nakonečnik" /Basilov 1973:182/, azal demiri "žel'znyj sošnik"
/Ahali oázis, tekke/ /Pirkulieva 1975:156/; demir "id" /lásd
azal alatt/" /trkm 27/

Ez természetesen a török temir "vas", amely az iráni âhan
"vas, ekevas" tükörfordítása. Csak a trkm.-ben fordul elő,
egyéként az "ekevas" tiŝ.

Räsänen 1969:473, Clauson 508, Steblin-Kamenskij 1985:156.

turki tärtä "oglo^blja, dyšlo"

kazk. tärte "grjadil'" /Hkaz 210/

Räsänen 1969:465.

özb. tir /Fergana, Taškent/ "dyšlo" /Gamburg 1975:108/; tir

f.-t. "uq, kamon uqi" /II 183/

trkm. tir /Ny-Türkmenia, yomut/ "dyšlo" /Basilov 1973:182/, tir

/Ahali oázis, tekke/ "dyšlo" /Pirkulieva 1975:156/

←- tad tir "strela; steržen', os'" /T 394/

Iráni jövevény , eredeti jelntése "nyil" > "tengely, kocsi-rúd". Ugyanez a jelentésváltozás ment végbe a török oq esetében is.

kirg. tirkič ist. "svjazka, soedinjajuščaja jarmo s sohoj"

kazk. tirkeü "grjadil'" /Hkaz 210/

A szótőre lásd kirg. tirke- "pricepljat'", a kirg.-ben -č, a kazk.-ban -ü <-g képzővel.

OT tiš "tooth, plough-share"

turki čiš "žel^žznyj ili čugunnyj nakonečnik" /Zaharova 1959:228/,

čiš /Kotan, Yark/, sapannin čiši /Gulja/ "ekevas" /M^olnár 1979:

69/, sapannin čiši "lemeh, sošnik", teš "lemeh u pluga" /hamM/

özb. tiš "sošnik" /Firštejn 1970:158/; tiš "omoč, plug, kul'ti-

vator kabi dehqončilik quollarining yerga botib kiradiagan učli qismi" /II 189/

kirg. tiš "lemeh - čugunnyj zub s ostrymi režuščimi krajami i

vtulk^ooj, služasčej dlja nasadki lemeha na nižnij konec stojki"

/Bežkovič 1973:39/

kazk. tis /perovski és kazalinski uezd/ "pahotnoe orudie",
"sošnik" /Hkaz 208, 209/

Török eredetű, alapjelentése "fog" innét "ekevas", alaki hasonlóság alapján, ez a jelentésváltozás csak a turki nyelvekre jellemző. Bár hangtani kritérium nincs, a kirg. és kazk. alakok minden bizonnyal jövevények - ebben a jelentésben - a turkiból. A szó jövevénytájként bekerült a pamiri iráni nyelvekbe is: wakhī tiš és afgán teš, burušaski tīš "id". Ismeretes, hogy öntöttvas ekevasakat szállítottak Kászgárból és Fergánából kirgiz kereskedők a Pamirba és attól délre, a török szó akkor kerülhetett az említett iráni nyelvekbe.

Räsänen 1969:481, Clauson 557, Sevortjan 1980:242-244,
Steblin-Kamenskij 1985:157 /további irodalommal/.

*tiš-agač

kazk. tisagaš /Semireč'e/ "pahotnoe orudie; korpus" /Hkaz 208, 209/.

A tiš "ekevas" /lásd fentebb/ és az agač összetétele. A kazk.-om kívül más nyelvben ezt az összetételt nem találtam.

*tišlik

özb. tišlik "/az eketestnek az a része, amelyre a vas ekepapucsot erősítik/" /Fergana, Tašk^hnt/ /Ga^mburg 1975:108/; tišlik "omoč-ning tiš kiýdirib quyiladigan uči" /II 190/

kirg. tišlik "nižnjaja čast' stojki" /Bežkovič 1973:39/

A tiš "ekevas" /lásd fentebb/, a -lik⁴ képzővel /Brockelmann 1954:123/.

kazk. döngelek, dongalaq "koleso /az ekén/" /Hkaz 214/; döngel "arbani nemese mexanizmdi qozğalisqa keltirip, aynalip turatın bilikke kigizilgen šenber" /KTTS III:168/

Räsänen 1969:492.

*tutağči

trkm. tutađi /Ny-Türkménia, yomut/ "rukojatka /az ekén/" /Basilov 1973:182/; tutavač /tutava:c/ "bir guralıñ el bilen tutılyan yeri, tutguč" /trkm 661/

A tut- "to hold, grasp, size" /Clauson 451/ alapszóból, lásd még tutgaq "a handle, etc." /Clauson 453/.

özb. tutka /Dehkanabad, Kasan, Beškent/ "rukojatka /ekén/" /Firštejn 1970:153/, tutka /Fergana, Taškent/ "id" /Gamburg 1975:108/; tutqa "dasta, tutqič" /II 235/

kirg. tutka "rukojatka /ekén/" /Bežkovič 1973:38/; tutka "deržalka, ručka"

kazk. tutqa "rukojatka sohi" /Hkaz 211/

Az alapszó azonos mint a fenti szó ~~ereszt~~ésében, lásd Clauson 453 /tutgaq alatt/.

turki tutquč /Kotan, Yark/ "az eke szarva" /Molnár 1979:69/; tutquč "ručka, priposoblenie dlja deržanija"

Az alapszó szintén tut- /lásd föntebb/, a képzőre Brockelmann 1954:108.

* türgän

kazk. türen "sošnik" /Hkaz 209/

Török belső képzésű, alapszava a tür- "to roll up" /Clauson 530/, a -gan² /Brockelmann 1954:105/ képzővel, tkp. "ami a földet forgatja".

trkm. jandesse "rukojatka /az ekén/" /Orazov 1973:17/, yani-
desse /Ny-Türkménia, yomut/ "rukojatka /az ekén/" /Basilov
1973:182/; yandesse /ya:ndesse/ lásd yanagač "düyäniň xovudiniň
iki gapdalına berkidilgän, düyä odun urlanda čikalan xer tay
oduni berkitmek ucin gerek bolyan, pil sapına menzeš agač "
/trkm 847/

Összetétel, első tagja a török yan "the side, flank" /Clau-
son 940/, második a dasta ← ir. dasta "ručka, rukojatka" /lásd
föntebb/. Elentétben a dasta cimszó alatt idézett alakokkal, a
trkm. szóban a desse < dasta iráni kollokviális alak: st > ss.

turki yarak-ĵabdok "sel'skohozjajstvennye orudija" /hamM/
özb. egar-ĵabduq "egar va unga tegišli bošqa abzallar majmui"
/II 437/

kirg. ĵabdik "stojka" /Bežkovič 1973:38/; ĵabdik /čašče ĵarak-
ĵabdik/ "oružie, predmety, snabženija, oborudovanija, instru-
mentarij", ĵabdik "id", ĵarak "oružie, snarjaženie, orudie",
ĵarak-ĵabdik "id", koš ĵaragi "orudija pahoty /soha i uprjaž'
k nej/"

Török szóösszetétel, első tagja az OT yariq "body armour"
/Clauson 962/, a középtörök korszaktól kezdve nemcsak hadi föl-
szerelést jelent /Räsänen 1969:190/. Második tagja szintén "fegy-

ver, fölszerelés" /Räsänen 1969:176/.

Doerfer IV 1837, Clauson 962.

kirg. ĵarmoo /É-Kirgizia/ "jarmo" /Bežkovič 1973:48/; ĵarmoo
r. sev. "Jarmo"

← orosz ярмо

OT yastuq "something propped up; pillow"

özb. yostik /Fergana, Taškent/ "klin /az ekén, a gerendelyt
rögzíti/" /Gamburg 1975:108/; yostiġ "binokorlikda: xari, tūsin
yoki sarrov ostiga qūyiladigan ġūlaċa, yoġoġ" /I 263/

Clauson 974.

*yer-agaċ

özb. dĵer-agac /Hvárezm/ "pahotnoe orudie" /Firštejn 1970:150/
kazk ĵeragaš "id", "az eketest" /Hkaz 209/

A török yer "ground, earth, land, soil" /Clauson 954/ és
az agaċ "wood" /Clauson 79/ összetétele.

*yer temir

trkm. jer demir "ĉugunnyj sošnik" /Vinnikov 1969:80/, verdemir
"ĉugunnyj nakoneĉnik /sošnik/" /Orazov 1973:17/

Első tagja az OT yer "ground, etc" /Clauson 954/, második
tagját lásd temir alatt föntebb.

kirg. ĵetek "vedomyj v povodu"

kazk. ĵetekagaš "grjadil'" /Hkaz/

Összetett szó, első tagja az OT yé:t- "to lead /a horse/"
/Clauson 884/ származéka /lásd Clauson, op. cit./, második
az agaċ.

Räsänen 1969:199, Clauson 884.

Ha a fenti szójegyzéket a szavak eredete szempontjából megvizsgáljuk a következő eredményre jutunk:

	Másodl. jel.	képzett alak	szóösszetétel	Σ
Török eredetű	14	12	6	32
	jövevénytörő	összetett szó, egy eleme iráni	kalk	
Iráni eredetű	18	5	1	24
Orosz eredetű	4	0	0	4
Ismeretlen eredetű	15			

Ezekhez az adatokhoz a következő megjegyzéseket fűzhetjük:

1° Igen erős az iráni hatás, a vizsgált szókészlet 32%-a /legalábbis részben/ iráni eredetű. A 15 ismeretlen eredetű szó között is alighanem további iráni jövevénytörőket sejtethetünk.

2° A török eredetű szavak másodlagosak /képzettek vagy szóösszetételt alkotnak/.

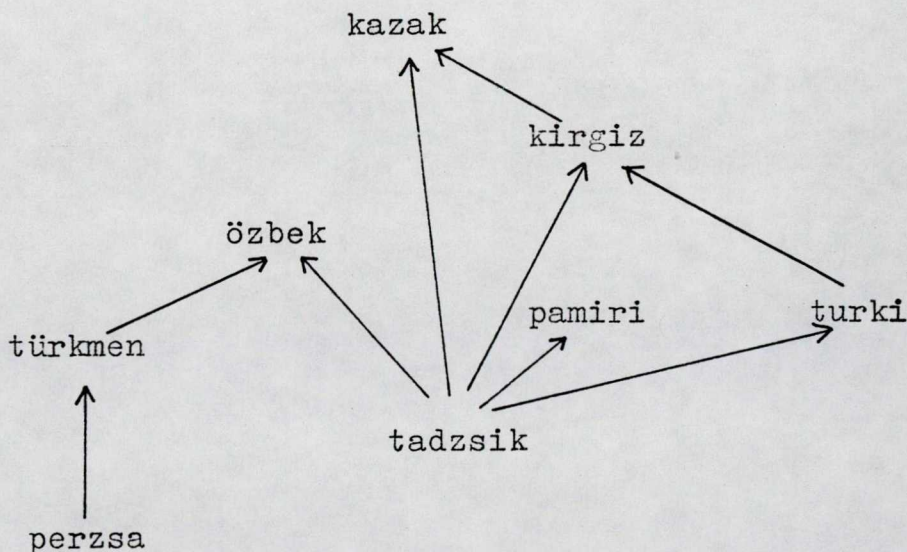
3° Az orosz nyelvi hatás jelentéktelen, s néprajzi forrásokból ismert módon, kései orosz és ukrán bevándorlók által meghonosított taligás eke /soqa/ és egy fogatolási mód /gamit/ elterjedésével függ össze.

4° A kölcsönzések iránya: perzsa → türkmén, és a tadzsik a türkm. kivételével valamennyi tárgyalt török nyelvnek /valamint a pamiri iráni nyelveknek/ kölcsönözött.

5° A belső török kölcsönzések kérdése: sokszor nehéz hangtani kritériumot találni, de úgy tűnik, hogy mind az özbek, mind a turki hatott a kirgizre, sőt egy esetben talán /boqursi/ a kirgizből egy szó még továbbkerült a kazakba.

6° A türkmén - özbek viszonyában kölcsönzésről tulajdonképpen nem beszélhetünk, hanem arról van szó, hogy a özbek hvérezmi nyelvjárása nemcsak hangtani, hanem szóészleti szempontból is a türkmennel mutat egyezéseket. Ezek a türkmén szavak nyelvjárási szinten vannak képviselve az özbekben.

A kölcsönzések fő irányait vázlatosan így ábrázolhatjuk:

A továbbiakban csak az "eke" jelentésű szavakat vizsgálva a következőket állapíthatjuk meg:

Török eredetűek:

egin agač tkp. "hajlitott fa" /hvérezmi özbek/

tiš agač tkp. "fogas /= ekevassal ellátott/ fa"

tiš "ekevas" > "eke" /kazak/

yer ačač tkp. "föld/et/ szántó fa" /hvárezmi özb., kazak/

qol tiš tkp. "kézi ^{ekevas} ~~fa~~" /kazak/

qoš "egy pár /ökor/" > eke a befogott ökrökkel" > "eke" > "földterület, amely egy nap alatt egy pár ökörrel fölszánt-ható".

varač-yabduq "fölszerelés" > "lószerszám, fogat" > "eke" > "eketest".

Iráni eredetűek:

1° ir. amač "eke" -> tö. "u.a."

ir. isfār "eke" -> tö. "u.a."

Ez a csoport olyan szavakat tartalmaz, amelyek már az irá-niban is "eké"-t jelentenek, s ezzel a jelentéssel kerültek be a török nyelvekbe.

2° ir. kunda "fatönk, tuskó, kaloda" -> tö. "u.a." > "a szán-tó eszközök váza" > "eke" > "eketest".

A szó első jelentésében került a törökbe, s alaki hason-lóság alapján alakult ki új "eke" jelentése már a törökben.

3° ir. raxt "fölszerelés" > "lószerszám, fogat" -> tö. "eke"

ir. sāxt "fölszerelés, konstukció; lószerszám, kötél a teher fölerősítésére /ti. a málhásállat hátára/" -> tö "eke".

Az irá-niban a "fölszerelés, apparátus, stb." mellett a szónak van egy szűkebb jelentése is "lószerszám, fogat", a törökben ebből alakult ki az "eke" jelentés.

Ugy véljük, hogy a fenti jelentésváltozás-típusok is-meretében a trkm azal és a kipcsak, oguz és turkesztáni török nyelvek saban, sapan szavainak új, a korábbiaktól eltérő etimológiát javasolhatunk.

A törökségben elszigetelten álló, csak a türkménben előforduló azal "eke" jelentésű szót először Räsänen /1961:147/ egy közép-mongol ⁺haral vagy ⁺haral' adatokkal vetette egybe, mely kmo. alak h-ját az oszm. /Radl./, özb. haral őriznék, mint közép-mongol jövevények. Amongol továbbá összefügg mandzsu-tunguz para, stb. alakokkal. Horribile dictu mindezek még összevetendők a tö. ariš szóval is. /Ugyanigy szótárában 1969:33a/.

Daher /1970:87, 88/ kritika nélkül elfogadja Räsänen - egyébként kidolgozatlan - véleményét /amelyet mellesleg tévesen Ramstedt 1916:3-nak tulajdonít. Ramstedt tudnillik az idézett helyen a trkm. azal szóval egyáltalán nem foglalkozik, csupán a tö. ariš "Femerstange, Gabeldeichsel" szót veti egybe mongol és mandzsu-tunguz szavakkal/. Sőt, Daher /1970:88/ az azal szó kapcsán - bár jelentésváltozással - "gemeinaltaisch" szóról beszél.

Valójában Doerfer már 1965-ben művelődéstörténeti és jelentéstani okokból valószínűtlennek tartotta, hogy a hivatkozott tö. /oszm. özb./ haral/ szavak a mongolból származnának, valamit rámutatott, hogy a trkm. azal és az oszm. özb. haral egyidejűleg nem származhat a mongolból.

Eren /1979:16/, aki a trkm. azal ~ mo. aral ~ ma-tu. para egyeztetést tévesen szintén eredetileg Ramstedtnek tulajdonítja, szerint az egyeztetés téves, s a hivatkozott oszm. /Radl./ haral más oszm. forrásból nem ismeretes. A türkmén szó eredete ismeretlen. Ehhez még annyit tehetünk hozzá, hogy az özb. haral is csak Starčevski szótárában fordul elő,

ezen kívül egyetlen egy özbek szótárban és ^énprajzi leírásban sem találtam meg.

Egyetértve Doerferrel és Erennel, úgy véljük, hogy a trkm. azal semmilyen módon nem hozható etimológiailag összefüggésbe a fent említett mongol és mandzsú-tunguz adatokkal. Valójában iráni eredetű, a perzsa abzāl átvétele, s mint ilyen, az adat korántsem áll elszigetelten a török nyelvekben.

A perzsa abzār ~ abzāl, illetve tad. afzor ~ afzal szónak igen széles jelentéstartománya van e nyelvekben: افزار afzār "A shoe; a weaver's comb; an artificer's tool; the sail of a ship" /St. 82/, ابزار abzar or افزار afzār "Tool/s/", ابرار abzār "Spices, seasoning" /Haim 18/; ابزار abzar "1/ orudie, instrument, pribor; voen. šančevyj instrument, 2/ inventar, oborudovaniye, 3/ čašče mn. prinađležnosti, predmety, utvar'" /Rubinčik I 37/; tad. afzol "snarjaženie, prinađležnosti, instrumenty" /34/, افzor afzor "asbob, olat" /Farhang I 100/. Az iráni szó más nyelvekbe is bekerült, így az örménybe és a talmudi arameusba /Telegdi 1935/.

A perzsa abzāl végülis két alakban is megvan a türkmekben: abzal "esbab, gural" /trkm 12/ vagyis /abđa:l/ lásd Čaryjarov 1978:34. Ez az irodalmi alak, míg az azal lehet perzsa kollokvializmus /vö. daste > dasse -> trkm. desse, kunde -> trkm. künde > küne/, de az is lehetséges, hogy a perzsa -bz- hangkapcsolatot a trkm. -ǰ-vel helyettesítette. Semmi kétség nincs afelől, hogy a trkm. földműveléssel kapcsolatos jövevényszavai kollokviális alakban és nem irodalmi úton /mint például az abzal/ kerültek be a türkmekben.

Korabeli útleírásokból világos, hogy a türkmének Perzsiából elhurcolt rabszolgákkal műveltették a földet: "Der Acker- und Gartenbau treibende Teil der Turkmenen machte eine andere Krise durch. Die Länderein, die sie zur partiellen oder vollständigen Sesshaftigkeit eingeladen hatten, waren in Pers. Händen gewesen, von Persern kultiviert, bebaut und bewohnt. Die neuen Herren verstanden von den Landwirtschaft nichts, wollten auch nichts mit ihr zu tun haben, da die Mannenarbeit des Krieges ihnen Würdiger erschien. Sie liessen also die eroberten Land- und gartenwirtschaftlichen Betrieben von ihren persischen Sklaven besorgen." /Karutz 1904:195/.

A szó jelentése pedig ugyanúgy változott, mint azt a raxt, saxti és yaraq-yabdoq esetében láttuk: "szerszám, föl-szerelés" > "lószerszám, fogat" > "eke". Ezt a jelentésváltozást ~~mutat~~ mutatja a többi török nyelvben ugyanez az iráni jövevényszó: özb. abzal /← tad. afzal/ "ot-ulovni egerlaš yoki aravaga qušiš učun zarur asboblar majmui; egar-ĵabduq" /I 22/, míg a kirgizben /illetve az összes többinél jobb kirgiz szótárban?/ az összes elméletileg föltett jelentést megtaláljuk: abzal ir. "sbryja, uprjaž'; oborudovanie", abdal južn. to že čto buursun "soha", abzal ir. južn. /sin'cz. kol abzal/ "soha", južn. abzel "u.a."

Végezetül megjegyezzük, a türkménben szinte minden nyelv-járásban más szó van az "eké"-re /azal, raxt, künde, omač, saxti/, illetve ezek alakváltozatai /Penĵiev 1979:67/. Türk-ménia területén két nagy néprajzi area átfedi egymást, a bel-ső-ázsiai, amelyre az egyenes gerendelyű indiai igáseke, s a

közel-keleti, amelyre a talpaseke egy változata jellemző. A türkmén terület jórészen mindkét típus megtalálható, az első rahman azal, a második šeytan azal néven. Az Egyiptomban, Mezopotámiában, a Kaukázusban és Perzsiában elterjedt talpaseke perzsák révén honosodott meg Türkméniában, s ez a néprajzi tény teljes öszhangban van a türkménben található perzsa /azal, raxt, saxti/ jövevényszavakkal. A bonyolultabb talpaseke /šeytan azal tkp. "ördögszerszám"/ együttesen volt használatban a belső-ázsiai, egyszerűbb szerkezetű igásekével /rahman azal/.

A sapan, saban kétségtelenül a legelterjedtebb "eke" jelentésű szó a törökségben, ezért részletesebb figyelmet érdemel. Eredetével tudomásom szerint eddig csak Eren /1979: 4-13/ foglalkozott. Eren szerint a törökségben használatos sāman és saban alapvető jelntőségű /ana kavram/ terminusok etimológiailag összefüggenek. A sāman "szalma" s sāp "nyél, szár" névszó -an képzős származéka: sāp-an > sāban > sāman. A szó jelntése a törökségben általában "szalma", de a szó saban alakban a kazáni tatárban "das Sommergetreide", a kaukázusi kipszak nyelvekben "Feld, Acker" jelntésben található meg, míg magát az ekét saban agač-nak nevezik. A mai török nyelvekben előforduló saban "eke" jelentésű szó "elliptikus" alak, vagyis a saban agač-ból vonódott el.

Véleményem szerint Eren etimológiája mind hangtani, mind jelentéstani szempontból elfogadhatatlan. A szerző nem veszi figyelembe a nyelvemlékek tanuságát, s mai nyelv^{le}vi és nyelvjárási alakokból indul^{ki}, amelyek egyébként szintén ellentmondanak gondolatmenetének. A sāman "szalma" szó nem tartozik az "eke" jelntésű alakokhoz, mivel a saban "nyári vetemény"

jelentés a kazáni tatárban másodlagos. A sāman "szalma" jelentésű szavak így a továbbiak nem tartoznak tárgyunkhoz, ezért csak annyit kívánok megjegyezni, hogy a ⁺sāban "szalma" perzse csak feltett, csillagos alak, mivel az OT és KT nyelvmemlékek mind -m-s alakot mutatnak. /Clauson 829/.

A sapan, saban eredete vizsgálatakor először is a két forma egymáshoz való viszonyát, s a ²l^gkorábbi adatolható hangalakot és jelentést kell tisztázni. /Az adatokat lásd Räsänen 1969:402a, Clauson 790 és Molnár 1982:220-221./

Vizsgált szavunk először Kāšgarīnál fordul elő سَبَن alakban /Atalay I 402-14, 402-18, 402-19, II 214-4, III 416-23/. Atalay a szót saban-nak olvassa, ez azonban már interpretáció, mivel a bā Kāšgarīnál /b/-t és /p/-t egyaránt jelölhet. Kāšgarī korábbi kiadója, Brockelmann /1928:171/ a sapan változat mellett döntött. Atalay olvasata - amely véleményem szerint a mai törökországi török saban hatását mutatja, lévén szerzőnk török - elfogadásra talált Clauson szótárában /790/, sőt Dankoff új Kāšgarī-kiadásában is /I 306/.

A /b/ és /p/ olvasat között a többi török nyelvmemlék és a mai török nyelvek adatai alapján dönthetünk. Itt azonban élesen külön kell választanunk egy helyesírási és egy nyelvtörténeti kérdést. Egyrészt az arab írásos nyelvmemlékekben, amelyek, mint Kāšgarī is, nem használják a perzsa پ betűt, nem tudunk dönteni a két lehetséges olvasat között, másrészt a kipszak nyelvekben végbement egy -p->-b- hangváltozás. Így a kérdés elsősorban a mai török alakok figyelembevételével dönthető el.

A turkesztáni nyelvek közül a turkiban -p- van, az özbekben a szó ritka, a néprajzi irodalomban nem is fordul elő, a szótárak egy "régies" sabon alakot regisztrálnak, valószínűleg egy ^Pkipcsakos özbek nyelvjárásból /vö. kazak saban/, de Buharából a sopan forma is adatolt /Falk III:501/. Az oguz nyelvek közül azeri sapan, oszm. saban, sapan, gagauz saban. Az oszmántörök saban szokatlan, feltehetően ez is egy kipcsakos alak, amely bekerült az irodalmi nyelvbe, s ~~a~~sapan mint alakváltozat megtalálható a nyelvjárásokban sapan kulaği "Sabanin çizgi açan ucu, demiri", sapan ökçesi "u.a.", sapanlamak "Saban demiri hayvan ayağına batmak" /DS X, 3540/. Az oszmántörök nyelvmélek esetében ugyanazzal a helyesírási nehézséggel találkozunk szemben magunkat, mint Kāšgarīnál, de egy XVI. századi oszmán nyelvmélekben, amely a perzsa پ -t használja a szó írásmódja سپان /Lûgat-i Ni^cmetullah 340, TTS V 3213/. Végezetül a kipcsak nyelvekben mindenütt saban-t találunk, ez a turkesztáni, oguz adatok fényében sapan-ra megy vissza.

A legkorábbi jelentés és a későbbi jelentésváltozások megállapításánál is Kāšgarīból kell kiindulnunk, ahol a sapan jelentései al-faddān bi-jamī^c ālātihi "a plough with all its accessories" és falāha al-arḍ "cultivating the land" /Clauson 790, Dankoff I 306/. Az "eke" jelentés a leggyakoribb a KT és UT nyelvekben, míg a már Kāšgarīnál is megtalálható "szántás" megvan néhány kipcsak nyelvben, valamint "eke" > "eke által fölészántott föld, azaz szántó" /CC, kaztat, krm, krčblk/ és "szántóföld" > "szántóföld terménye, tavaszi vetemény" /kaztat/ jelentésváltozás ment végbe, ez azonban csak a kipcsak

nyelvekre jellemző.

A fentiek alapján egy teljesen új etimológiát javasolhatunk. Véleményem szerint nincs akadálya annak, hogy a sapan > saban szót a török sap- "befűz, összeilleszt, megjavít" /Clauson 784/ ige Dev. N. -an képzős származékának magyarázzuk. Az alapszó elterjedt és igen réginek tűnik a török nyelvekben. Clauson nem idézi a mai török alakokat, de lásd Räsänen 1969:401b-402a. A sap- egyéb Dev. V. származéka az OT-ben a saptur- /Clauson 786/, műveltető forma, és Dev. Nom. származékok a sapig és sapgaq "something joined" /Clauson 786/.

A Dev. Nom. -an ritkán ugyan, de előfordul az OT-ben /Clauson xliv, Brockelmann 1954:128-129, Zajaczkowski 1932: 76, Sevr̥tjan 1966:322-325/.

A sapan jelentésváltozásait a következő képpen kezeljük el: "fogat, lószerszám" > "befogott állatok felszerelése az ekével együtt" /Kāšgarī/ > "eke" /turkesztáni, oguz, kipcsak/ > "szántás" /Kāšgarī, kaztat, kmk, krčblk/ > "ekével fölshántott földdarab, szántó" /CC, kaztat/.

Jelentéstani szempontból fontosnak tartjuk:

1° Ugya^hennek az alapszónak más közös származéka jelent "gyeplőt, orrkarikát" /Räsänen 401a-402b/.

2° A törökországi török erzurumi nyelvjárásában a sapan jelentése "yük hayvanlarına vurulan yükü bağlamakta kullanılan ip" /Gemalmaz III:270/, mutatván a jelentéstani átmenetet az ige alapjelentése "befűz, stb." és a "fogat, lószerszám" között.

5° A kipcsak nyelvekből a sapan > saban bekerült az oroszba сабан alakban. Jelentése általában "dvuhkolesnyj russkij plug", a nyelvjárásokban azonban mást találunk: južn. sarat. simb. perm. /Dal'/ "bol'sie sany dlja perevozki nevodov", astrah. "mečtovyj les", vjatsk. "pomost, kozly dlja pilki drov", kazansk. "tatarskij narodnyj prazdnik pered načalom pahoty vesnoj" /Dal'/, sabannaja doroga "proseka v lesu dlja perevozki srublennyj derev'ev". Ezekben az esetekben az első és utolsó adatnál semmiesetre sem az "eke", hanem a "fogat" jelentést kell már az átadó kipcsak nyelvben feltételezni, annak ellenére, hogy magukból a nyugati török nyelvekből ezt a "fogat" jelentést egyelőre nem tudjuk kimutatni. (Fasmer III:

6° A sapan > saban etimológiailag azonos tőből származik a sapgan > sapan "parittyá" jelentésű szóval, amelyet már eddig is regisztráltak a szótárszerzők /Radloff, Pavet de Courteille/, de ezek összefüggése az "eke" jelentésű szóval eddig nem volt világos. A sapgan előfordulásai a következők: KT: čag. سپان sapan "charrue; fronde" /PC II 333/, sapan "a sling" /Sangl. 228v. 20/

UT Kipcsak: kaztat. sapkan ist. "prašča", bask. hapqin "prašča", krmtat. sapan "prašča - die Schlender" /Rad. iv, c. 403/, kazk. saqpan "sling" /Kaz.-Engl. Dict./, kumk. sarpan "prašča" /Kumk.-russ. sl. M. 1969/ Oguz: trkm. sapan "prašča", az. sapand "gädimdä daš atan silah" /Russ.-az. sl. II Bakı 1975/, oszm. sapan "sling for throwing stones" /Red/.

Turkesztáni: turki sapqan "prašča" /Nad/, özb. sopqon "ičiga toš solib otiladigan qadimgi sodda qurol" /II 69/.

A fenti adatokhoz a következő megjegyzéseket fűzhetjük:

1" A kipcsák adatok egy ⁺sapġan formára mennek vissza, a p mellett a ġ zöngétlenedett. A kazak adat metatézis eredménye.

2" Az oguz adatok is szabályosan sapan <-⁺sapġan-ra mennek vissza. A krimi tatár sapan oszmanizmus. Az azeri sapand <⁺sapġan daš "parittykő" vö. török nyjár. sapanga, sapaŋa, sapenk < sapankaya "u.a." /DS X 3539/.

A ⁺sapġan ugyanabból a sap-tőből képzett Dev. Nom. alak, egy más, a -ġan képzővel, jelentése tkp. "befogott, befűzött kő". A csagatájban a két alak keveredett.

Az abzal és sapan eredetének ismeretében már megkereshetjük helyüket a török és iráni eredetű "eke" jelentésű szavak szemantikai csoportjában.

A sapan a török eredetű szavak qōš és yarag-yabduq által alkotott csoportjába tartozik. Az abzal pedig az iráni jövevényszavak, újabb, 4° csoportját alkotja, amely jelentésstanilag átmenetet jelnt a 3° és 1° között. A fentiek részletesebb kifejtése előtt megpróbáljuk a lehetséges eseteket a következőképp ábrázolni:

	[1]	>	[2]	>	[3]	>	[4]	
<u>araq-yabduq</u>	"fölszerelés"	>	"fogat, lószerszám"	>	"eke"	>	"egyéb"	
		>	"fogat"		>	"eke"	>	"egyéb"
<u>an</u>			"fogat, lószerszám"	>	"eke"	>	"egyéb"	
<u>al</u>	"fölszerelés"	→	"fogat, lószerszám"	>	"eke"			
<u>at</u>	"fölszerelés"	>	"fogat, lószerszám"	→	"eke"			
<u>at</u>	"fölszerelés"	>	"fogat, lószerszám"	→	"eke"			
<u>ic</u>					→	"eke"		
<u>ar</u>					→	"eke"	>	"egyéb"

Vagyis a közép-ázsiai török nyelvek "eke" jelentésű szavainak túlnyomó többségét sikerült egy sok vonásában igen hasonló, illetőleg azonos jelentéstani változásra visszavezetni, amelynek lépései a következők: "fölszerelés" > "fogát, lószerszám" > "eke" > "egyéb" /szántás, szántóföld, eketest, stb./. Az irániban ebből a "fölszerelés" > "fogát, lószerszám" jelentésváltozásra látunk példát /raxt, sāxt/, a további lépések csak a törökre jellemzők.

A törökön belül a araq-yabduq a jelentésváltozás valamennyi fokán végigment, a qōš és a sapan esetében [2] > [3] > [4].

A különböző iráni jövevényszavak e jelntésváltozás különböző fokain jelennek meg a török szókincsben: az abzal az [1] jelentésben kerül a törökbe, s ott [2] > [3]. A raxt és sāxt esetében [1] > [2] még az irániban történt, a [2] > [3] már a törökben. Végül az amāč és az isfār [3] jelentésükben kerültek be a török nyelvekbe.

A törökségen belül az egyes szavak a jelentésváltozás különböző fokait képviselhetik, illetve őrizhették meg. Az abzal esetében például [2] -t őrizi az özbek, míg a [2] > [3] végbement a kirgizben és a türkménben.

Összefoglalás

Befejezésképp néhány összegző jellegű megjegyzést tehetünk az eke és szántás eredetére vonatkozóan a törökség körében. Erről eddig Molnár /1982:223/ igyekezett véleményt formálni, de ez kiegészítésre, illetve módosításra szorul. Az idézett helyen elhangzottak óta az āmāč iráni etimológiáját Bailey valószínűsítette, a fentiekben a sapan szóra javasoltunk új etimológiát. Továbbá sincs "altaji" szavunk /azal/ az ekére. Részletesen láttuk, hogy a belső-ázsiai török nyelvek földművelési szókincsére az iráni nyelvek igen erős hatást gyakoroltak.

A legelterjedtebb török szó az "eké"-re a sapan /oguz, kipcsak, turkesztáni/, de nehéz megmondani, hogy a szó ebben a jelentésében milyen régi a török nyelvekben, mert mindenképp számolnunk kell a belső török kölcsönzések lehetőségével, mint ezt más szavaknál, hasonló jelentésben is láttuk /āmāč, boqursi, etc/. Belső kölcsönzéssel a sapan esetében is számolhatunk /oszmán, özbek/.

A szántás kezdeteinek kérdése a török népek körében nyelvtörténetileg nehezen megfogható. A szókészlet-történet szempontjából a legkorábbi időkre hasznosítható tény egy negatív adat, tudnillik, hogy a csuvasban más szó használatos.

A legkorábbi régészeti leletek az egyenes gerendelyű indiai ^{valók.} igásekre Belső-Ázsiából Bázaklikből a IX-XI. századból. Ennél korábbi az Ak-Bešimi ekelelet a Ču völgyéből a VIII. századból. A lelet szogd telepések hagyatékának tekinthető /Kyzlasov 1959:202/. Az indiai igáseke Észak-Indiából terjedt el Közép-Ázsián át a Bajkál-tóig, s ebben alighanem jelentős szerepet

kell tulajdonítanunk a kelet-iráni népeknek.

Belső-Ázsiában a hiung-nu korban kínai eredetű vas- és bronz ekepapucsokat találtak, ezek a szántás legkorábbi jelei. A középkortól azonban, egy más típusu, az indiai igásekére jellemző ekevas-típus válik jellemzővé /Okladnikov 1962:418-419/. Valószínű, hogy ez a tény összefügg a sapan megjelenésével az ótörök szókincsben.

Bibliografía

- Abramzon, S.M. /1959/, kirgizskoe naselenie Sin'czjan -Ujgurskoj avtonomnoj oblasti Kitajskoj Narodnoj Respubliki in TKAÉÉ II, 332-369.
- Abramzon, S.M. /1971/, Kirgizy i ih étnoge netičeskie i istoriko-kul'turnye svjazi. Leningrad.
- Andrianov, B.V. /1961/, Karta narodov Srednej Azii i Kazahstana /Podannym perepisi 1926 g./ in Ždanko /otv. red. /1961/, 15-23.
- Basilov, V.N. /1973/, Hozjajstvo zapadnyh turkmen-yomudov v dorevoljucionnyj period i scjazannye s nim obrjady i verovanija in Abramzon-Orazov 1973 172-206.
- Bežkovič, A.S. /1970/, Istorično-étnografičeskie osobennosti kirgizskogo zemledelija in Abramzon-Orazov 1973, 32-69.
- Brockelmann, C. /1928/, Mitteltürkischer Wortsatz. BOH I. Bp.
- " /1954/, Osttürkische Grammatik der islamischen literatursprachen Mittelasiens. Leiden.
- Čaradžarov, B. /1978/, Orfoépičeskij slovar' turkmenskogo jazyka. Ašhabad,
- Clauson, G. /1962/, Turkish and Mongolian Studies. London.
- Daher, Y. /1970/, Agricultura Anatolica I. St.Or. xlii, Helsinki.
- DS = Derleme Sözlüğü I-XII. Ankara 1963-1982.
- Eren, H. /1979/, Türklerde ekinçiliğin gelişmesine katkılar: Türkoloji Dergisi Viii, 1-28.
- Falk, / /, Beiträge zur topographischen Kenntnis des Russisches Reiches I-III.
- Farhangi zaboni tojikii I-II. Red. M. Šukurov, etc. M 1969.
- Firštejn, L.A. /1970/, Zemledel'českie orudija tadžikov i uzbekov in Trad. kul. narodov Perednej i Srednej Azii. Leningrad, 143-200.

- Gamburg, B.S. /1975/, K karakteristike orudij zemledel'cev ferganskoj doliny i taškentskogo oazisa konca XIX- prvoj četverti XX v. in Ždanko-Šanijazov 1975.
- Gemalmaz, Erzurum Ili Ağızları. I-III. Erzurum 1978.
- Golomb, L. /1959/, Die Bodenkultur in Ost-Turkestan. Oasenwirtschaft und Nomadentum. Freiburg.
- Haim, S. /1984/, The One Volume Persian-English Dictionary. Tehran.
- Hamzaev, M.Ja. /1962/, Türkmen diliniň sözlügi, Aşgabat.
- Hozjajstvo kazakov na rubeže XIX-XX. vekov. Alama-Ata.
- Jarring. G. /1933/, Studien zu einer osttürkischen Lautlehre. Lund.
- " /1964/, An Eastern Turki-English Dictionary. Lund.
- Judahin, K.K. /1965/, Kirgizsko-russkij slovar'. M.
- Karutz, R. /1904/, Ethnographische Wanderungen in Turkestan. Braunschweig.
- König, W. /1962/, Die Achaal-Teke. Berlin.
- Kyzlasov, L.R. /1959/, Arheologičeskie issledovanija na g. Ak-Bešim v 1953-1954 gg. in TKAÉÉ II, 155-242.
- Leser, P. /1931/, Entstehung und Verbreitung des Pfluges. Münster.
- Ligeti, L. /1976/, Régi török jövevényszavaink etimológiai problémái in Az etimológia elmélete és módszere. Nytud. Ért. 89, 193-199.
- Magfurov, Z.M. /1981/, Uzbek tilining izohli lugati I-II. M.
- Malov, S.É. /1961/, Ujgurskoe narečija Sin'czjana. M.
- Molnár Á /1979/, Földművelési szövegek Kelet-Turkesztánból. Szeged.
- " /1980/, An Agricultural Term in an Old Uighur Description of Hell: AOH 34, 163-170.
- " /1982/, The Plough and Ploughing Among the Altaic Peoples: CAJ 26, 215-224.
- " /1983/, Tillage by the Orkhon: Agriculture in the Early Turkic Empires. Ms.
- Okladnikov, A.P. /1962/, O načale zemledelija za Bajkalom i v Mon-

golii in Drevnij mir, 418-430.

Orazov, A. /1973/, O zemledel'českikh tradicijah v dolinah Sumbara i Čendyra v konce XIX - načale XX v. in Markov-Orazov 1973, 7-37.

Penjiev, M. /1979/, Türkmen diliniň ekerančilik leksikasi. Aşgabad.

Pirkušieva, A.N. /1975/, Priemy zemledelija v ahal'skom oazise in Ždanko-Šanijazov 1975, 154-169.

Rahimi, M.V. - L.V. Uspenskaja, Tadžiksko-russkij slovar'. M.

Ramstedt, G.J. /1916/, Ein anlautender stimmloser Labial in der mon^golisch-türkischen Ursprache: JSFOu xxxii:2.

Räsänen, M. /1961/, Tü. anl. h- als Überbleibsel des alt. p: UAJb 33, 146-148.

" /1969/, Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen. Helsinki.

Rozenfel'd, A.Z. /1982/, Tadžiksko-russkij dialektnyj slovar'. L.

Sazonova, M.V. /1952/, K étnografii uzbekov južnogo Horezma in TKAÉÉ I, 247-318.

Sevortjan, É.B. /1966/, Affiksy imennogo slovoobrazovanja v azerbajdzanskom jazyke. M.

" /1974, 1978/, Étimologičeskij slovar' tju^rkskih jazykov I-II . M.

Stebelin-Kamenskij, I.M. /1985/, Nazvanie pahotnogo orudija v pami^rskih jazykah: Iranskoe jazykoznanije 1981, 154-170.

Telegdi, S. /1935/, Essai sur le phonétique emprunts iraniens en araméen talmudique: JA 1935, 177-256.

Vásáry, I. /1977/, Susun and süsün in Middle Turkic Texts: AOH 31, 51-59.

Vasil'eva, G.P. /1954/, Tärkmeny-nohurly in Sredneaziatiskij étn. sb. I., 82-215.

Vavilov, N.I. /1931/, Rol' Central'noj Azii proishoždenii kul'turnyh rastenij. Izbrannye Trudy II. M-L., 117-135.

Vinnikov, Ja.R. /1954/, Socialističeskoe pereustrajtvo hozjajstva i byta dajhan Maryjskoj oblasti Turk. SSR in Sredn. Étn. Sb. I, 3-81.

" /1969/, Hozjajstvo, kul'tura i byt sel'skogo naselenija Turkm. SSR. M.

Zaharova, I.V. /1959/, Material'naja kul'tura ujugurov Sovetskogo Sojuza in Sredn. Étn. Sb. II, 215-298.

Zajanczkowski, A. /1932/, Sufiksy imienne i czasownikowe w jenzyku zachodni o karaimskim. W Krakowie.

Röviditések

ir.	iráni
HKaz	lásd Hozjajstvo kazakov
J	turki adat után, lásd Jarring 1964
kirg.	kirgiz, lásd Judahin
lob.	lobnori, lásd Malov 1956
özb.	özbek, lásd Magfurov
sinM	turki, lásd Malov 1961
tad.	tadzsik, lásd Rahimi-Uspenskaja
TDial.	tadzsik, lásd Rozenfel'd 1982
trkm.	türkmen, lásd Hamzaev 1962